

11

891.440
A-54

Պրոֆ. Ա. ՏԵՐՏԵՐՅԱՆ

ՀԱՅՈՑ ՆՈՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

XIX—XX դ. դ.

(նդագրված դասախոսություններ)
մեծագույն իրավունքով

ԴՐԱԿ II

5379

Гос. Орд. Тр. Ко. Знамя
Публик. Б-ка
ОТД. НАЦ. ДИТ-РЫ

А Р М.
5-26a.
891.99.09
CH-54

СИГНАЛЬНЫЙ
ЭКЗЕМПЛЯР

13 APR 2011

Гроф. А. СТЕРСЕРЗАН

ՀԱՅՈՑ ՆՈՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

XIX-XX Հ.Հ.

(ԿՂԱԳՐՎԱԾ ԴԱՍԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ)

Հ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

I

Հովհաննես Հովհաննիսյանը հանդես է յեկել անցյալ դարի 80-ական թվականների վերջին: Գրական հասարակայնությունը շատ մեծ ուղադրություն դարձրեց նրան և կարճ ժամանակամիջոցում նա խոշոր հուշակ ստացավ:

Ինչո՞ւ բացատրել այս յերեվույթը:

Այս յերեվույթը պետք է բացատրել նախ Հովհաննիսյանի քնարի հասարակական բովանդակությամբ և յերկրորդ, այս քնարի գրական արժեքով: Նրա առաջին քննադատներն աշխատում էին ցույց տալ նոր բանաստեղծի կապը՝ նախորդ խոշոր յերգիչների՝ Ռաֆայել Պատկանյանի, Շահապիգի հետ:

Հովհաննիսյանն իբրև խոշոր բանաստեղծ վորոշ ապօրոշություն է կրել իր նախորդներից և միաժամանակ հանդես է յեկել վորպես ինքնուրույն բանաստեղծ և գրականության մեջ առաջացրել է վորոշ հեղաշրջում:

Ինչո՞ւմն է արտահայտվում այս հեղաշրջումը: Այս հեղաշրջումն ամենից առաջ արտահայտվում է նրանով, վոր Հովհաննիսյանն արձագանք է տվել 8-ական թվականներում իշխող այն հասարակական-քաղաքական վիճակին, վորը կարելի չէ արտահայտել հետեվյալ կերպ՝ գյուղի և քաղաքի մանր բուրժուական խավերի քայքայում: Կապիտալիզմի արշավանքը գյուղում առաջ եր բերում աշխատավորական խավերի տնտեսական քայքայումը. նրանք զաղթում էին գեպի քաղաք, իսկ քաղաքում այս տարրերը քայքայվե-

լով. անցնում էին պրոլետարիատի շարժերը - Այս բոլորն անաշ ըր բե-
րում վորոշ դժգոհություն, վորոշ անհանգիստ վրեժակ Հովհաննիսյա-
նի քնարի մեջ սուցիալական բողոքի այս ձայնը լսվում է: Նրա այն-
պիսի գործը, ինչպիսին է «Գյուղի ժամը» վորոշ արտահայտություն է
այս սուցիալական բողոքի: Հովհաննիսյանը այս գործի մեջ վաշխառու-
ական կապիտալի գործած ավերածությունն է ցույց տալիս գյուղում:

Գրիգորը պարտք է վերցրել չի կարողանում այս պարտքը տալ և ահա
պարտատերը քաղում տանում է նրա միակ ապացեն կաթնատու բիծոն:

Բայի հասարակական տրամադրություններից Հովհաննիսյանի գործի
մեջ կա նաև այն, վոր նա մեծ չափով ժողովրդական պոեզիան ոգտագոր-
ծել է իր ստեղծագործությունների մեջ:

Նոր բանաստեղծն ստեղծագործել է ժողովրդական քնարի վոգով:

Այդ կողմից նրա ստեղծագործության նորությունը պետք է հատկապես նշենք
նրա նախորդների մոտ, հատկապես Գամառ-Բաթրիսյանի մոտ, ժողովրդական
քնարի պոեզիայում: Հետին պլանի վրա յե դրված: Հետո պետք է նկատի
առնել նաև Հովհաննիսյանի քնարի մի ուրիշ նորությունը, այն է վոր Հովհան-
նիսյանը հնչեցրեց սիրո յերգերը նոր բովանդակությամբ և նոր ձեվով:

Մեր գրականության մեջ Հովհաննիսյանը հանդես է բերում իրական
կնոքը, յերգում է նրա արուստին և ներքին առանձնահատկությունները
և համարձակ կերպով հայտնում է իր սերը: Այսպիսի արտահայտությունն
և բովանդակությունն է, վոր մեր բանաստեղծության համար վորոշ նորություն
է, յեթե նկատի չենք առնում մեր միջնադարյան յերգիչներին, վորոնք
համարձակ կերպով իրենց սերն են յերգում և այս սերն արտահայ-
տում արեվելյան գունագեղությամբ:

Բայի յերգերի բովանդակության խնդրից Հովհաննիսյանի պոե-
զիան փայլում է նաև ձեզի կատարելությամբ: Այս կողմից Հով-
հաննիսյանին գովել են այնպիսի քննադատներ, ինչպիսիք են
Վալերի Բրուսովը և Կիրիլլ Բրյուսովը հատկապես գո

վել է Հովհաննիսյանի ուղադիր վերաբերմունքը դեպի անաշխատ-
թյունը:

Առաջին անգամ Հովհաննիսյանի մոտ, մեր նոր գրականության
մեջ, բանեցվել են պոեզիայի գրեթե բոլոր ժանրերը: Նա մեր նոր
գրականության մեջ այս ժանրերի առաջնապետ գործագրողն է հանդի-
սալով: Վորոնք են այդ ժանրերը՝ յերգ, ներքող, ելեգիա, պատմական
լեդենք, փիլիսոփայական խորհրդածություն: Այս բոլոր ժանրերը Հով-
հաննիսյանը բանեցնում է ինքնաբուխ կերպով՝ անկեղծ վոգեվորությամբ
յեվ վոր գլխավորն է ուղադիր վերաբերմունքով դեպի իր լեզուն:

Նա հանրիսանում է վոճի վարպետ: Նրա շախ, ուրիշ հետա-
գայում ընդորինակողներ են ունեցել, նա հանդիսանում է ուսուցիչ
իրենից հետո հուշակ ստացած մի շարք բանաստեղծների համար:

Նա առաջնակարգ քնարերգու յե նրանով, վոր ստեղծում է նոր,
աննախընթաց պատկերներ, վորը խորացնում է յուր և յուր հետ միա-
սին իր հասարակական ամբողջի մտայնությունն ու պայմանները:

Յեվ որա հետ միասին նրա ստեղծագործությունները, նրա բանաս-
տեղծությունները ունեն ուժեղ յերաժշտություն:

Այս բոլոր առանձնահատկությունների պատճառով Բրուսովը Հով-
հաննիսյանին համարում է մեր նոր բանաստեղծության նահապետը,
հիմնադիրը: Թեև նա համեմատաբար քիչ է գրել, բայց գրածը պետք
է ասել, վոր մեծ մասամբ մնայուն գործեր են: Հովհաննիսյանի մա-
սին Կիրպուտինը հայտնել է այն կարծիքը, վոր նա իբրեվ բանաստեղծ
չառ ավելի ուժեղ է, քան թե իր նշանավոր նախորդները՝ Գամառ Բաթրի-
սյան և Շահապիզը:

Հովհաննիսյանի այս բոլոր արժանիքը մեր գրականության պատմու-
թյան մեջ գնահատել են վոչ միայն քննադատները, գրականագետնե-
րը, այլև յերաժիշտները: Շատ հայ յերաժիշտներ, կոմպոզիտորներ

դատագործել են նրա մի շարք փոփոխությունները։ Առանձնապես պետք է հիշել, Վոր նրա քնարը փոփոխել է Կոմիտասին։ Նրա ժողովրդականությունը նպաստել է նույնպես այն հանգամանքը, Վոր Հովհաննիսյանին Վոչ միայն կարգապել են նրա յերգերը, այլևս յերգվել են։

Հովհաննիսյանը, 1887 թվին յերբ հրատարակեց իր փոփոխությունների ժողովածուն, անմիջապես, սրանից հետո, նա դարձավ քաղաքական հեղինակ։ այսինքն մի հեղինակ, Վորի գործերը տեղափոխված են դասագրքերի մեջ։ Ինչպես մի ժամանակ Գամառ Բաթրիպալի գործերի վրա մի աթոռջ սերունդ է տվորել, այնպես էլ Հովհաննիսյանը մի շարք սերունդների համար յեղել է լեզվի ուսուցիչ։ Նրա փոփոխությունները, Վոչ միայն ինքնուրույն, այլևս թարգմանական՝ իրենց լեզվի, իրենց գեղարվեստական կատարելության տեսակետից մատաղ սերնդին սովորեցրել են լավագույն հայերեն։ Յեվ այս կողմից մի հանգամանք վերին աստիճանի հետաքրքիր է։ Դասագիրք կազմողները շատ հաճախ նրա թարգմանությունները դասագրքերում տեղափորում էին, Վորպես Հովհաննիսյանի ինքնուրույն գործեր։ Արանով նրանք ուզում էին ասել, Վոր Հովհաննիսյանի ինքնուրույն յեվ թարգմանական գործերի մեջ՝ գաղափարական յեվ գեղարվեստական տեսակետից տարբերություն չկա։

Բայց յերաժիշտներից յեվ դասագիրք կազմողներից նրանով փոփոխորվել են յեվ դերասանները։ Հովհաննիսյանը յեղել է նայել նույնպես քաղաքայի բանաստեղծ նրա փոփոխություններից շատերը արտասանվել են բեմից յեվ այս բանի համար կարեվոր նշանակություն է ունեցել Հովհաննիսյանի փոփոխությունների Վոչ միայն ներքին բովանդակությունը այլևս այդ փոփոխությունների հնչյունականությունը, յերաժիշտությունը յեվ Վորոչ փոփոխությունների դրամատիկական կառուցվածքը՝ ինչպես որինակ «Արունայ Եղիանը»։

Հովհաննիսյանն իր աշխատություններով նյութ է տալիս նայել

գիտնականներին, մանկավարժներին, լեզվագետներին, իբրեվ լավ հայերեն իմացող հեղինակ, իբրեվ վրդի։ Բոլոր գեղագետները յերբ հարկ է լինում այս կամ այն հեղինակի տաղաչափության մասին խոսել, կամ տաղաչափության տեսությունը տալ, գիտնականներն իրենց որինակները վերցնում են Հովհաննիսյանի աշխատություններից, Վորովհետև նրա պոեզիան ունի կլասիկական կատարելություն յեվ կարող է ծառայել իբրեվ որինակելի նրմուշ։ Վոչ միայն այս, այլևս Վորոչ հմուտ հայագետներ, քերականությանը պատկանող անձնավորություններ իրենց որինակները վերցնում են Հովհաննիսյանի ստեղծագործություններից։ Սա նշանակում է, Վոր Հովհաննիսյանը լավ գիտե հայերեն, Վոր նա գիտե Վոչ միայն գրաբարը, ոտար լեզուներ, այլևս մեր բարբառները, այսինքն այն բոլոր տառերը, Վորունից կազմված է մեր այսորվադական լեզուն։ Բայց, ի հարկն, սխալ կլինի ասել, Վոր Հովհաննիսյանի հանդես գալը բոլորի կողմից էլ արժանացավ հավասար ուշադրության։

Իբրեվ խոշոր հեղինակ, Վորը բավական համակրանք էր վայելում ժողովրդի կողմից՝ Հովհաննիսյանն ունեցել է նայել թշնամիներ։ Ունեցել է քննադատներ, Վորոնք ուշադրության արժանացրել են Վոչ թե Հովհաննիսյանի ուժեղ գործերը, այլ նրա թույլ գործերը, այսպես ասած նրա գրչի վրիպակները։ Պետք է նկատի առնել, Վոր Հովհաննիսյանն այն բանաստեղծների թվին է պատկանում, Վորոնք շատ վաղ են պատկանում գրականությանը յեվ գեղաստ արտիքում բավականաչափ փոփոխություններ են գրել յեվ բնական է, Վոր Հովհաննիսյանի փոփոխությունների մեջ կան յեվ այնպիսի կտորներ, Վորտեղ Հովհաննիսյանը գեղ հասարակայնորեն յեվ գրականության տեսակետից ինքն իրեն դեռնիս չեր գտել։ Ահա այսպիսի մի շարք փոփոխությունների վրա յե, Վոր կանգ են առնում այդ քննադատները, նրա տեղը

գրականության մեջ վորոշելու համար: Այդպիսիներից մեկն է Լեոն, վորը պատանի բանաստեղծի «Յերկու Ճանապարհ» վոտանավորը հիմք ընդունելով՝ քննադատում է նրան, յեվ գրական պատմության մեջ արժեքավորում է Հովհաննիսյանին այդ վոտանավորով յեվ ասում է, վոր հեղինակը մնացել է յերկու Ճանապարհի առաջ կանգնած յեվ չի իմանում վոր Ճանապարհը ընտրի: Հովհաննիսյանի այս տատանումը՝ վորը մեկ համար շատ հասկանալի է՝ նկատի առնելով նրա հասարակական յեվ քաղաքական այդ ժամանակաշրջանի տրամադրությունը, Լեոնի համար դառնում է բարոյական հանցագործություն յեվ այստեղից էլ յեւելելով քննադատը պատժում է բանաստեղծի վոշ միայն հասարակական քննարկ, այլեւ նրա սիրո յերգերը վորոշ բացասական քննադատության յեթարկելով: Վոմանց դուր չի յեկել Հովհաննիսյանի գյուղասիրությունը, հատկապես «Գյուղի ժամը» վոտանավորը: Յեվ դժբախտաբար Հովհաննիսյանն իր յերկերի յերկրորդ հրատարակության ժամանակ այս վոտանավորը հանեց: Պույե վորոշ չափով սա բացատրվում է նրանով, վոր նրա քննադատներին, հատկապես հայտնի մանկավարժ Ա. Մանդիկյանին դուր չի յեկել այս վոտանավորը:

Ինչով պետք է բացատրենք Հովհաննիսյանի քննադատներից վոմանց դժգոհությունը: Լիբերալ քննադատների դժգոհությունը Հովհաննիսյանի նկատմամբ պետք է բացատրել վորոշ հասարակական, քաղաքական պատճառներով: 80-ական թվականներից հայ պոեզիայի մեջ յեվ առհասարակ հայ գրականության մեջ նկատվում էր գեմոկրատական խայերի ներկայացուցիչների աչքի զարնելը, յերեմիայը յեվ մյուս կողմից լիբերալիզմի առաջատար դերն սկսել էր նվազել: Մեր պոեզիայի մեջ ավելի ուժեղացել էր Նալբանդյանի գիծը, գեմոկրատական, ժողովրդասիրական բանաստեղծությունների գիծը: Ինչն է պատճառը, վոր Հովհաննիսյանի պոեզիան դուր չի գալիս լիբերալ քննադատներին:

7
Սովենից առաջ պատճառն այն է, վոր Հովհաննիսյանը դժգոհ է բուրժուական հասարակարգից: Նրա բանաստեղծությունների մեջ շատ վորոշ արտահայտված է նրա պատմը մեծատունների վերաբերյալ, այն մեծատունների, վորոնք շահագործում են աշխատավոր ժողովրդին յեվ միայն բարեգործության միջոցով փոքրիկ փղրանքներ են տալիս նրան:

Հովհաննիսյանի այս դժգոհությունն արտահայտված է գեղարվեստորեն նրանով, վոր նա դժգոհելով ներկայից կամ խուսափում է իրականությունից կամ յերբում է ապագան: Ի հարկ է, այս տեսակետից նրա քննարկ չէր կարող դուր գալ նրա քննադատներից վոմանց:

Հետո Հովհաննիսյանի քննարկ մեջ շատ ուժեղ չափով շեշտված է ժողովրդասիրությունը. միևնույն ժամանակ նա ասում է մեծատուններին, դրա հակառակ՝ նա սիրում է աղքատներին, շփովորներին: Յեվ այս կողմից շատ բնորոշ է նրա վոտանավորներից մեկի մի քառյակը. —

«Աղքատություն յես սիրեցի,

Խեղճի լացը, հառաչանք

Յես քնարս նվիրեցի

Վիշտ յերգելու և տանջանք»:

Շատ բնական է, վոր Հովհաննիսյանի աղքատություն սիրելը վոշ թե պատահական մի յերեմիայթ է նրա ստեղծագործության մեջ, այլ վորոշ քաղաքական դրոշ է: Յեվ սկսնակ Հովհաննիսյանի համար բնորոշ է, վոր նա մեք գրականության մեջ համարձակ կերպով իրեն համարում է աղքատների դրոշակակիրը, ուստի նրանից դժգոհում էլին լիբերալ քննադատները, վորովհետեւ նա փոխանակ վորպես նոր բանաստեղծ լիբերալների կողմն անցնելու, նա իրեն դարձնում է «աւսիկի յերգիչ»:

Ժողովրդասիրությունը Հովհաննիսյանի մոտ վոշ միայն թույլանդակություն է, այլեւ վոճ. նա իր արտահայտչական ձեւերով, իր

ստիչով քրահանութեան մեջ ժողովրդական արտահայտութեան ձեւեր, ժողովրդական բառադարձար է բերում: Յեղ սա շատ հասկանալի յէ:

Հովհաննիսյանն ինքը գյուղացու վորդի յէ, մանուկ հասակից: Նրան հարապատ է բարբառը, յեղ ծա հայերեն գիտէ վոր թէ գրքերից, այլ ժողովրդի բերանից: Բարձրագոյն կրթութեան ավարտելուց հետո՝ վերադառնալով վաղարշապատ, տասնյակ տարիներ մնալով հայրենի գյուղում, այս հանրամանքը պատճառ է դառնում, վորպէսզի նա իր ստեղծագործութիւնների մեջ միշտ վառ ու բորբոք պահի ժողովրդական ստեղծագործութեան կրակը ողբեր: Մյուս կողմից նրա մանկավարժական պաշտօնը, ուսուցչութիւնը հնարավորութիւն են տալիս նրան մոտ լինել վոր թէ մի բարբառի, այլ բոլոր հայ բարբառներին, վորովհետեւ նրա աշակերտները գալիս էին մեր յերկրի բոլոր անկյուններից յեղ բերում էին հայ բոլոր բարբառները հնչեցնում հեղինակի ականջին:

Այնուհետեւ լիբերալ քննադատութեամբ դուր չեր գալիս նայել Հովհաննիսյանի ստեղծագործութեան մի բնորոշ կողմը: Հենց այն կողմն վորով նա տարբերվում էր Գամառ Բաթրիպայից ավելի շատ շափով յեղ Շահապիւից ավելի քիչ շափով: Սա այն էր, վոր Հովհաննիսյանի մոտ չկան մարտական նայիւնադիտական ըզբնիւյզ յեղ ոտարաւայացութիւնը: Այսինքն այն, ինչ վոր ավելի մեծ շափով կա Գամառ Բաթրիպայի մոտ յեղ ավելի քիչ շափով Շահապիւի մոտ:

Յերե Հովհաննիսյանը վորտ շափով ոգտագործել է իր նախորդների հայրենասիրական քնարը, ապա նրա հայրենասիրութիւնը յերեք չի ստացել թթու ազգայնական գունավորում:

Հովհաննիսյանի ամբողջ ստեղծագործութիւնների մեջ մի հատ փրավորական բառ չեք գտնի մեր հարեւան ժողովրդների՝ յեղ տաճիկների, յեղ ադրբեջանցիների, յեղ վրացիների վերաբերյալ:

Յեղ բնական է, վոր այս տեսակետից նրա քնարը վորոշ քննադատների համար պետք է խորթ թվար: Այս կողմից Հովհաննիսյանի յերեւան գալը նշան է, վոր անդրկովկասի ժողովրդների մեջ դեմոկրատական տրամադրութիւններն «կեղ եյին ճանապարհ բաց անել յեղ Հովհաննիսյանը հանգիստանում է այս ճանապարհի ուղեկիցը: Մենք վերեցում ասեցինք, վոր Հովհաննիսյանի սիրո յերգերը նրա քննադատներից վոմանց դուր չի յեկել, որինակ - Ալեքսանդր Քալանթարյանին, վորը մի մեծ քննադատութիւն է գրել «Մուրճ»-ի մեջ: Այստեղ նա Հովհաննիսյանի սիրո յերգերը համարում է վաճառ, կրքոտ հնչյուններ արձակող:

Այս կեղծագործ բուրժուալիան, վորն իր տիրապետութեան դուր շատ խոշոր շափով սեռական սանձարձակութիւնների առաջ դռներ բաց անում, այդ նույն բուրժուալիան յերբ գրում էր սիրո մասին դառնում էր կուսական յեղ ամոթխած: Հովհաննիսյանի ստեղծագործութեան մեջ այնպիսի վաճառութիւն, ինչպիսին քննադատներն են ասում՝ առկա չէ: Այդ յերգերի մեջ կա զգացմունք, համարձակութիւն: Ժողովուրդը բուրժուալիայից տարբերվում է նրանով, վոր նա իր զգացմունքները չի կեղծում յեղ բոլոր առարկաներին տալիս է իր անունը: Յերե Հովհաննիսյանի յերգած սերը վառ է ու բորբոք, պատճառն այն է, վոր նա սրտից է գալիս, վորովհետեւ իրականութեան մեջ այս սիրտը վառվում է յեղ սա՝ զգացմունքների թարմութեան նշան է: Ամենից առաջ Հովհաննիսյանի «Յերգ» անունով բանաստեղծութիւնը վորոշ տեղիք է ազել «աջամական» սեր նկատելու, բայց յերբ այս յերգը մենք համեմատում ենք միջնադարյան յերգիչների՝ Քուշակի, Գրիգոր Ախթամարցու, Հովհաննես Թուկուրանցու՝ սիրային յերգերի հետ, տեսնում ենք, վոր գա իր պատկերավորութեամբ, իր արեւել-

յան գունագեղութեամբ փոշ և իսկ հիշեցնում է հայ միջնադարը, այլևս հարեւան ժողովրդների որինակ պարսիկների միջնադարյան յերգերը: Սիրտ յերգերի մեջ յեղած այս կապը ժողովրդական բանաստեղծութեան հետ շատ բնորոշ է Հովհաննիսյանի ստեղծագործութեան համար:

Հովհաննիսյանի ուժեղ կողմը սուգերի առկայ թողնելով՝ բուրժուական քննադատներից փոխան ցուցել են Հովհաննիսյանին « Կվերակ »-ը, « Կվետարան »-ը սա ցույց է տալիս, թե բուրժուական քննադատութիւնն ինչ է պահանջում Հովհաննիսյանից, բայց բարեբախտաբար Հովհաննիսյանը չ'զնայ այդ քննադատների ցույց տված ճանապարհով յեղ իր կապը չկորցնէ ժողովրդական, դեմոկրատական խաղերից: Յեղ հենց այս է պատճառը, փոր առնւմ այն անկեղծութեամբ յեղ սրտագին ձեւով նրան ցուցել են դեմոկրատական քննադատները, ինչպես որինակ Ղազարոս Աղայանը, Էրթաւես Փափազյանը յեղ այլն:

Այս քննադատները ինչո՞ւ համար են ցուցում Հովհաննիսյանին: Ասել չի ուզի, փոր առաջին հերթին նրանք շեշտը դնում են ժողովրդայնութեան վրա: Ղազարոս Աղայանն ասում է, փոր բանաստեղծը պետք է հանդիսանա ժողովրդի լեզուն յեղ նա գտնում է, փոր քննադատ այս լեզուն հանդիսանում է Հովհաննիսյանը: Աղայանը, փոր ինքն այս լեզուն հանդիսանում է, շատ լաւ գիտե մեր ժողովրդի մտածումները, նրա հոգսերն ու ցաւերը, փոր հրաշալի կերպով ծանոթ է ֆոլկլորին, ծանօթ է միջնադարյան յերգերին, փոր շատ լաւ գիտե հայ բարբառները, փոր մեր գրականութեան մեղ լեզուի տեսակետից որինակելի չէ: Այս Աղայանը շատ մեծ խանդավառութեամբ փողջունում է Հովհաննես Հովհաննիսյանի հանդէս գալը: Ղազարոս Աղայանը ցուցում է Հովհաննես Հով-

հաննիսյանի ժողովրդայնութիւնը: Այնուհետեւ յերկրորդ նորութիւնը ցա մեր պատմութեան նոր տեսանկյունով նայելն էր պատմական անցյալի նկատմամբ Հովհաննիսյանը հանդես ե գալիս նոր մտայնութեամբ յեղ պատմական արժեքները նրա մաս տատանում են նոր գունավորում: Նա իր ստեղծագործութիւնների համար վերցնում է այնպիսի թեմաներ, վորոնք ուրիշների կողմից բանցրված են, ծածման են յեղ տալիս է այդ ծածման թեմաներին նոր յերանգաւորում: Այստեղ նա իր այս կողմով հիշեցրում է մեզ Գեորգեյին:

Գեորգեն ասում է « յես սիրում եմ ծածման թեմաներ, շատ բանցրում թեմաներ, վորովհետեւ այս թեմաների մեղ կերեւա թե վորն է իմ ինքնությունութիւնը: Յեղ սրա համար նա վերցրում յեղ գրում է « Ծառաստ »-ը վորի նյութը շատերն են ոգտա բործել, բայց Գեորգեյի « Ծառաստ »-ը վոր մեկի հետ չի կարելի փոխ փոխել: Այնպես ել Հովհաննիսյանի « Կրտավապ »-ը:

Նատերն են գրել այդ թեմայի շուրջը բայց Հովհաննիսյանի « Կրտավապ »-ը չի կարելի փոխ փոխել վոր մեկի հետ:

Հովհաննիսյանի մոտ պատմական անցյալին նոր հայացքով նայելը ցույց է տալիս նրա գծողութիւնը ժամանակակից հասարակա կարգի դեմ: Այսպես են վարվել նայել Աւարայանն ու Փափազյանը:

Թէ Աւարայանը յեղ թե Փափազյանը « Մշակ »-ի դեմ գրել են յեղ նրա կողմից հալածվել, այնպես ել Հովհաննիսյանն է գրել հակամշակական պատմությունութեամբ:

Յերրորդ կողմը, վորի համար դեմոկրատական քննադատները ցուցել են Հովհաննիսյանին, սա Հովհաննիսյանի մաքուր հայերեն լեզուն է: Յեղ առաջին անգամ նրա յերգերը գոսագրքերում մտցնողները հաշիւ յեն ասել այդ հանգամանքը: Գլխավորապես

Հայաստան Ազգային իր մայրենի լեզվի միջոցով առաջին անգամ խոշոր ժողովրդականությունն է պարզեցնել Հոլհաննիսյանին: Վերադառնալով Հայաստան Ազգային գաղափարները շատ տարածված էին, այդ պատճառով էլ շատ կարճ ժամանակամիջոցում Հոլհաննիսյանը ժողովրդականություն վայելեց: Ինչպես ասում են, նա գործազ գրողական հեղինակ: Քա շատ հապաղյալ բան է. շատ քիչ հեղինակներ կան, վոր սխմակ լինելով հանքերի գաղնում են գաղափարական հեղինակ: Հոլհաննիսյանը վոր միայն ինքնություն յեղ թարգմանական գործերի համար գրողական հեղինակ դարձալ, այլեղ իր լեզվի համար: Հոլհաննիսյանի լեզուն Հայաստան Ազգայանը ընդին պակասություններով համարում է որինակելի:

Հոլհաննիսյանի լեզվի մեջ գրաբարի վորոշ ազդեցություն յերեվում է: Հոլհաննիսյանի լեզվի մեջ կլասիկ գրականության շունչը կա: Նա վորոշ որինակներ է բերում Հոմերոսից, Աստվածաշնչից, Նրա լեզվի մեջ յերբեմն վորոշ կրոնական մտայնություն տարրեր յերեվում են, միտիկական վորոշ արտահայտություններ ունի:

Բայց և այնպես Նրա լեզվի վորակն այս թերությունների մեջ չի, այս թերություններով հանդերձ, Հոլհաննիսյանը մեզում է լեզվի վարպետ յեղ Նրա լեզվի վորոշ տարերն ոգտագործելի յեն մեր սխմակ գրողների համար:

Ավելի ոգտագործելի յեղ որինակելի յե Հոլհաննիսյանի առաջադասությունը: Հոլհաննիսյանը, ինչպես քիչ առաջ ասեցինք, Երյասուկի կարծիքով առաջադասության առաջնակարգ, խոշոր վարպետներից մեկն է: Նա իր վտանագործների յերազմապեսությունը կարող է ուսուցիչ լինել սխմակ գրողների համար, ցայս առ Նրանց թե ինչպես պետք է վորոշ վերաբերվել գեղի գրվածքի տեխնիկական կողմը: Վոմանք վտանագործների արտաքինով

յերկար զբաղվելը, սխալմամբ համարում են փոքր տաղանդի նշան

Մեր լավագույն գրողներն իրենց յերկար ու քրտնազան աշխատանքով հանդերձ գրականության մեջ հանդիսանում են խոշոր վարպետներ: Մի վերջին խնդիր էլ լեզվի վերաբերյալ այն է, վոր Հոլհաննիսյանը գտնում է, ինչպես յեղ Թումանյանը, վոր մեր գրական լեզվի համար ամենամեծ շտեմարանը պետք է հանդիսանան մեր բարբառները յեղ նա շատ դժգոհում է այն հեղինակներից, վորոնք խուսափում են բարբառներն ոգտագործել:

Քննադատների մի մասն էլ Հոլհաննիսյանի ամենից ուժեղ կողմը համարում է նրա սիրո յերգերը: Հակառակ մի շարք քննադատների պնդումների, դեմոկրատական քննադատները Հոլհաննիսյանի սիրո յերգերը համարում են վոր թե վավաշոտ, այլ առաջնակարգ յերգեր յեղ Նրան խաբում են հայ միջնադարի լավագույն տաղաշափների հետ. որինակ՝ Բուշակի յեղ գտնում են, վոր Բուշակի յերգած սիրո յերգերի պես Հոլհաննիսյանի յերգերն էլ զվարթ են յեղ ձեվով կատարյալ, վոր սրանց մեջ Նա հանդես է բերում մեծ անկեղծություն և անմիջականություն:

Հոլհաննիսյանի ստեղծագործության առավելությունը համարվում է նույնպես Հոլհաննիսյանի յերգերի մեջ ծաղալած մարդասիրական զգացմունքները, մի մարդասիրություն, վորն սկզբունքորեն տարբերվում է Գամառ-Բաթրիկայի արտահայտած ոտարաւայաց բանաստեղծություններից: Սյս մարդասիրությունը քարոզում է « խեղճ յեղբոր » ոգնել, բարեգործություն անել:

Հոլհաննիսյանի բարեգործության իդյալը հանգում է Մուրացանի քարոզած սոցիալական ուսուցիչին:

Մուրացանի մոտ քույր Աննան իր ամբողջ հարստու-

Բյուր Նվիրում է իր գյուղացի յեղբայրներին: Հովհաննիսյանն
ել քարոզում է բարեգործություն, աղքատին ոգնել, աղքա-
տին պաշտպանել յեվ այլն: Ինչպես տեսանք, Հովհաննիսյանին
գրական հասարակությունը բավական քրեաբաց ընդունեց:

Նույնիսկ բուրժուական քննադատները չեյին մերժում
նրա տաղանդի առկայությունը: Մի բան պետք է շեշտել,
վոր Հովհաննիսյանի գրական բեմելը շատ ապելի պնծագին
ճափերով ընդունվեց, քան թե նրա կյանքի վերջին յերկու
տասնամյակը: Այս կողմից նրան կարելի յե համեմատել գեր-
մանական գրող Զուդերմանի հետ: Մրան ել շատ մեծ խան-
դավառությամբ ընդունեցին, բայց կյանքի վերջում նա
գրեթե կիսամոռացված վիճակումն եր գտնվում:

Այս հանգամանքին հայ բուրժուական քննադատները
տվել են վորոշ կանխակալ բացատրություն: Այն է վոր նրա
ստեղծագործության ուժը իր առաջին գրքերի մեջ է, հետո -
գայում իբր թե նրա քնարը մարել է: Այս տեսակետը սխալ է,
յեվ պետք է ասենք, վոր Հովհաննիսյանի ստեղծագործությունը
յերբեք կանգ չի առել, սա պարզ յերեկում է նրա ժողովրդա-
կան քնարից:

Հովհաննիսյանն քրեվ ժողովրդական յերգիչ վոգեվոր
վել է իր կյանքի վերջին տասնամյակում, հետեվապես չի կա-
րելի ասել, վոր նրա ստեղծագործությունը մարել է իր առա-
ջին ժողովածուից հետո: Այնպիսի քննադատ ինչպիսին է
Լեոն, Հովհաննիսյանի այս « մարած դրությունը » նշելով թերա
գնահատում է Հովհաննիսյանի ժողովրդական ստեղծագործության
արժեքը: Յեվ սա շատ բնական է, այս քննադատի համար:

Հովհաննիսյանի ուսումնասիրությունը մենք բաժանում

ենք հետեվյալ մասերի 1/ Հովհաննիսյանի ժողովրդական քնարը.
2/ Հովհաննիսյանի պատմական քնարը, 3/ Հովհաննիսյանն իբրեվ
սիրո յերգիչ. 4/ Հովհաննիսյանն իբրեվ Թարգմանիչ յեվ 5/ Հով-
հաննիսյանի կրած յեվ թողած ազդեցությունները:

II

Անցնենք առաջին խորին Հովհաննիսյանի ժողովրդական
քնարին, վորն առաջին հերթին գնահատել է Չալարոս Աղայանը:
Նա գնահատելով Հովհաննիսյանին, տալիս է մի շատ ճիշտ թեվ, թե
բանաստեղծը ժողովրդի լեզուն է: Սրանով իսկապես Չալարոս Աղայանը
համաձայնվում է Մաքսիմ Գորկու հուշակալոր տեսակետի հետ,
վոր ամեն մի խոշոր բանաստեղծ անպայման ժողովրդական
ստեղծագործության հողի վրա յե բարձրանում, վոր բոլոր խո-
շոր, համաշխարհային ստեղծագործությունները ժողովրդական
ճագում ունեն:

Հովհաննիսյանի արժեքը մեկանում առավելապես բարձր
է նրա համար, վոր նա անդրանիկ բանաստեղծն է, վոր ժո-
ղովրդական վոգով յերգեր գրեց: Այնպիսի յերգեր, վոր ժողո-
վորդն իրն եր համարում այդ յերգերը, յեվ շատ անգամ վար-
ժանում են յեթե ասում ես թե սա Հովհաննիսյանն է գրել:

Ճիշտ է, առաջին անգամ ժողովրդական բանաստեղծու-
թյան արժեքը, մեր գրականության մեջ, շեշտել է Խաչատուր
Աբովյանը իր « Վերք Հայաստան »-ու հառաջաբանի մեջ, բայց
հատկապես առաջադիական արվեստի մեջ Հովհաննիսյանն ա-
ռաջին հեղինակներից է, վոր ժողովրդական պոեզիան տաղան-
դավոր կերպով ոգտագործել է յեվ այս ուղղությամբ ունեցել

մի շարք աշակերտներ, ինչպիսին է Ավետիք Խաչակյանը:

Բայց ի հարկե սխալ կլիներ Հովհաննիսյանի ժողովրդական քնարը սահմանափակել միայն գյուղական յերգերով, այնպիսի յերգերով, վորտեղ նա խոսում է գյուղացիների, գեղջուկների մասին: Բեկինսկին մեզ սովորեցրել է, վոր ժողովրդայնությունն արտաքին յերեկույթ չէ, սա պետք է թղթի բանաստեղծի ստեղծագործական ակունքից: Յերթե վոտանավորի մեջ բարբառը տեղ է գտել, սա գեռ նշան չի, վոր այդ վոտանավորն իր մեջ ժողովրդայնություն է կրում: Յեվ ընդհակառակը: Որինակ յերթե մենք վերցնենք Հովհաննիսյանի «Հատիկ»-ը, վորը շատ մաքուր գրական լեզվով գրված մի բանաստեղծություն է, վորը բարբառի տարրեր չի կրում իր մեջ, բայց յեվ այնպես ամբողջ վոտանավորը հագեցված է ժողովրդայնությամբ:

Այդ վոտանավորը ցույց է տալիս, թե վոր դարաշրջանի գյուղացին է խոսում, ինչ հարաբերության մեջ է այդ գյուղացին դեպի հասարակական կարգերը յեվ այլն: Որինակ վերցնենք այդ վոտանավորի առաջին տունը:

Լույսը քայքայում է, շուտ արտը գնամ,
Պատռեմ սուր խոփով յես կուրծքը հողի,
Իմ սիրուն հատիկ, քեզ նրան պահ տամ,
Մինչեվ որերը ամռան արեվի:

Դուք տեսնում եք, վոր այս չորս տողի մեջ գյուղացին խոսում է միանգամայն մաքուր, գրական լեզվով, բայց միաժամանակ նրա արտահայտած մտածությունը համապատասխանում է վորոշ դարաշրջանի գյուղացու հոգեբանությանը և միանգամայն սապական է այդ գյուղացու հասարակական

կարգացման համար: Այդ հասարակական մտածությունը, այդ մտածության հարապատ արտահայտվելն է, վոր աչքի յե ընկնում Հովհաննիսյանի մոտ յեվ ցույց է տալիս, վոր չնայած վոտանավորը գյուղացու բարբառով չի գրված, բայց նա վերին աստիճանի ժողովրդային է:

Պետք է ասենք, վոր Հովհաննիսյանի քննադատներից վոմանք նրա ժողովրդական քնարը թերագնահատելով հարկանել են նրան, թե ինչու նա ազգայնական յերգեր չի գրել, այլ բանականացել է նեղ, գյուղական յերգեր գրելով, ինչպիսին է «Գյուղի ժամը»: Այս քննադատներից մեկը հայտնի մանկավարժ Մեգրակ Մանգինյանն է: Բայց բարեբախտաբար Հովհաննիսյանն իր այս քննադատին չլսեց յեվ հետաքայտւմ ավելի ուժեղացրեց իր ժողովրդական քնարը: Վերջի վերջո նրա լավագույն ժողովրդական գործերն ստեղծագործվել են «Գյուղի ժամ»-ից հետո: Ինչո՞ւ պետք է բացատրել Հովհաննիսյանի այս ժողովրդական թեքումը: Ընդհանուր խոսքով ինչո՞ւ պետք է բացատրել նրա ժողովրդական քնարի հասարակական, քաղաքական դրդապատճառները: Անկախից սա մի նշան էր, վոր 80-ական թվերի վերջերին արդեն Անդրկովկասի հայ դեմոկրատների մեջ վորոշ հեռացրություն էր առաջացրել դեպի հասարակական գործը յեվ մյուս կողմից լիբերալ բուրժուազիայի, մշակակամության հեգեմոնիան սկսել էր տեղի տալ: Մշակակամությունը թուճանում էր վորպես հասարակական յերեկույթ յեվ դեմոկրատական խայերի այս աշխուժացումը բացատրվում էր այդ նույն քաղաքական հոսանքի վարքերով:

Ի հարկե, բացի այդ քննադատներից պետք է հարկադրաբար նշանակություն ունենալու էին նաև այն քննադատները, որոնք հակադրվում էին նրան:

գյուղացի յե, չքավոր գյուղացու զաւակ: Կենսագրութիւնից հայտնի յե, վոր նա հնարավորութիւն չի ունեցել իր հոր գրամներով բարձրագոյն ուսում ստանալու, վոր դիմել է Լազարյան ճեմարանին, վորպէս Նա ընդունվի այստեղ վերջես թողակառու: Այնուհետեւ բնորոշ է նայել այն, վոր նրա գրական գործերն սկսում են լայն տեսնել հենց նրա ուսանողութեան շրջանում Լազարյան ճեմարանի «Լոյս» անունով աշակերտական թերթի մէջ: Նրա յերգերի առաջին ժողովածուն հրատարակել է նրա ընկերների կողմից: Նրանք կոպէկ կոպէկ փող են հաւաքել յեղ իրենց ընկեր բանաստեղծի գործերը հրատարակել:

Այս հանգամանքը պոյց է տալիս, վոր Հովհաննիսյանի յերգերի թե բովանդակութեանը յեղ թե ձեւը մեր ժողովրդական խաղերի համար ընդունելի յեղ սիրելի յե յեղել, վորովհետեւ Լազարյան ճեմարանի ուսանողների մեծ մասը մեր գաղաւթներից էին:

Հովհաննիսյանը իր ժողովածուն հրատարակել է 1887թվին այր ժամանակ նա 23 տարեկան էր /Յնվել է 1864թվին/. Նա գրել է շատ վաղ հասակից: Հետո նրա հաշտի յեղ գրական հարց տութեան մասին գափար տալու համար պէտք է նրա կենսագրութիւնից հիշատակել մի փաստ, սա այն է, վոր Հովհաննիսյանը, ինչպես յեղ Աբովյանը սիրել է ժողովրդական քնարի արքայունքները հաւաքել թուն ժողովրդից, գաղաւթները հանապարհորդելով:

Այսպես որինակ Հովհաննիսյանը Սարմալի կողմերը հանապարհորդելով հաւաքել է ժողովրդական և աշուղական յերգերը:

Մեր ճեմարի տակ այնքա կան այգայի մի շարք հաւաքած նյութեր, վորը հրատարակված չի և պէտք է վոր անգայման Պետհրատը հրատարակի:

Լեռն իր գրականութեան պատմութեան մեջ բերում է

Հովհաննիսյանի պատանեկական շրջանում գրված մի վոտանալորը «Յերկու հանապարհ» վերնագրով, ուր բանաստեղծը խոսում է յերկու տարբեր, հակառակ հանապարհների մասին, վորոնցից մեկը տանում է դեպի վայելք, մյուսը քրտնաջան աշխատանք:

Լեռն ասում է՝ մինչև այսօր, այսինքն մինչև 20-րդ դարի սկիզբը, /1894թիվը/ բանաստեղծը չի վորոշել թե վոր հանապարհն է ընտրում: Սա սխալ է: Նա իր հանապարհն ընտրել է, ուսուցիչ է, շարունակ ապրում է գյուղում, նա դաստիարակում է յերեխաներին, կապված է գյուղացիների հետ, վերջապես իր ստեղծագործութիւնների մեջ էլ նա կապված է ծույն գյուղացու ցավ ու դարգերի հետ յեղ իր գործերի մեջ վորեւէ կերպ չի դրվատել այս կամ այն հարուստին: Նույնիսկ այն ժամանակ, յերբ նա վորեւէ կարծիք է հայտնում հեղինակների մասին, ինչպիսին է Փաճառ Բաթրպան յեղ Շահապիւր, նա գովում է այս հեղինակների մեջ նրանց այն կողմը, վորն իրեն հայացին համընկնում է:

Նա Փաճառ Բաթրպայի նայրոնալիւմը չի դրվատել: Նա խոսել է յեղ համակրանք է հայտնում Փաճառ Բաթրպայի մարգարական գաղափարների նկատմամբ: Յեղ այս բոլորը նշան են, վոր Հովհաննիսյանն ունեցել է վորոշ աշխարհայացք, վորոշ տեսակետ, վոր նա յերկու հանապարհի մեջ չի տատանվել: Յեղ յերբ քննադատներն անտեսում են այս բանը, սա նշանակում է, վոր նրանք թերագնահատում են Հովհաննիսյանի ստեղծագործութեան ժողովրդական թնայթը: Ասում են Հովհաննիսյանը քիչ է գրում, բայց քիչ գրելը նշան չի տալան դի բացակայութեան յեղ այս տեսակետից Լեռն սխալվում է:

Ձիշտ է, Հովհաննիսյանը համեմատաբար քիչ է գրել քան

Լեոն, բայց նրա գրվածքները ավելի ծնայուն են, քան Լեոնի բոլոր հատորները միասին վերցրած:

Այնուհետև պետք է նկատի առնել նախել Հովհաննիսյանի շարքաշ կյանքը: Այս կողմից մենք բազմակամաչափ նյութեր ունենք նրա գրած նամակներում, վորոնք բժրախառափար լույս չեն տեսել:

Նրա մի շարք նամակներից մենք տեսնում ենք թե ինչպես նա իր սիրտը բաց է անում, մանավանդ յերբ նա նամակ է գրում իր սիրելի հեղինակներին, որինակ Թուսմանյանին և նա չի թազդում իր վիճակը, վոր նա ապրում է շատ դժվար պայմաններում, նրա համար ամենամեծ ցավը ինչպես յեվ Մուրադյանի, յեղել է այն, վոր նա չի կարողացել գրականությանը նվիրվել: Մուրադյանը պատմում է, վոր յերբ իր հաշվապահական գրքերը կշռել ավելի 12 փութ ծանրություն ուներ յեվ ասում է, յերբ այսքան գրքի գրականության համար՝ մեծ հաճույք կլիներ ինձ համար: Այս նույն բանն համարյա ասում է նախել Հովհաննիսյանը Թուսմանյանին գրած իր նամակում: Այս պայմանների մեջ ել պետք է ասել, վոր նա շարունակում է իր բանաստեղծական պրոդուկցիան: Խ հարկե շատ բան նա կարող էր անել, բայց չի արել որինակ - նա հեռնարկել է Հոմերոսի Թարգմանությանը, բայց չի ազատվել, սա յեվ բացատրվում է իր սուղ նյութականով, իսկ Կովհասի հայոց հրատարակչական ընկերության վարչությունը չի ապահովել, վորպեսզի նա կարողանա այս աշխատանքը ազատել: Խ հարկե նա կարող էր լավ Թարգմանել, նա գիտեր հունարեն, լավ գիտեր հայերեն լեզուն յեվ բարբառները:

Հովհաննիսյանի նամակների մեջ մի բնորոշ կողմ ել կա, Հովհաննիսյանի բանաստեղծությունների մեջ կրան և յեկեղեցին խիստ քննադատության չեն յենթարկվում, ընդհակառակը

նա մի տեղ նույնիսկ գովել է Եղմիածինը, բայց իր նամակների մեջ մի քանի տեղ ել ցույց է տալիս, վոր Եղմիածին մթնոլորտից շատ դժգոհ է, ցույց է տալիս, վոր այդ միջավայրը թունդնող: Քննվող ապոկալիպսիսն է թողնում իր ստեղծագործությունների վրա: Իր այս հոգեկան ապրումները նա կարողացել է իր բանաստեղծական յերկերի մեջ շատ լավ արտահայտել:

Հովհաննիսյանի փողոցորական բնարի համար կարեկոր նշանակություն ունի յեվ այն հանգամանքը, վոր Հովհաննիսյանի գրական ապարեղ իղնեղու Ժամանակ գյուղի յեվ քաղաքի աշխատագրության վիճակը շատ եր ծանր, արդեն նկատելի յեր ինչպես ասում է Հակոբ Թարմյանը՝ Ապրի մեջ աղքատների թիվը հետզհետե շատանում է և Հովհաննիսյանի յերկերի մեջ ել այս աղքատացման պրոցեսը վորոշ արձակածք է գտել: Այս կողմից շատ բնորոշ է Հովհաննիսյանի «Գյուղի ծամ»-ը:

Հովհաննիսյանն իր այս ստեղծագործությամբ աղքատներին պաշտպանում էր յեվ համակրում: Գյուղացիական այս քայքայման պրոցեսին չազդեցաց առաջ է գալիս պանդխտության յերեկույթը: Յեվ գյուղի ու քաղաքի մեջ շարունակ յերթնեկություն անող այս գյուղացիների մասին է խոսում Հովհաննիսյանի թեարք:

Հովհաննիսյանն իր ստեղծագործությունների մեջ ստեղծու է հասուկ վեճ յեվ պատկերապարտություն: Նրա բանաստեղծական բառարանը մեջ հաճախ հանդիպում եք հեռեկյալ արտահայտությունը « Բուռնալեր Թաշուեա սա շատ սուգ է գալիս այն քայքայված մաճք բարձուական խաղերին, վորոնք զրկվել են իրենց Եր Կուր հոգիս յեվ քայքայվում ենին: Նրանք բուն կորցրած թուլությունների պես այս ու այն կողմն ենին ընկնում՝ աստանդում:

Նրա բանաստեղծութիւն մեզ շատ բնորոշ է նայել «Հողհա-
վոր Նազակ» արտահայտութիւնը: Նա իրեն համեմատում է սու-
շերի հետ, վորն ընկնելով ջրի յերկին, տարուբերվում է: Այնու-
հետեւ նրա համեմատութիւններից կարելի յէ նշել նաեւ
«Յերերուն յերեց» դարձեալները: «Վորպես յերերուն յերեցն առ-
վակում տեսնում եմ պատկերս»:

Ընթերցելով քննադատներից լոմանք նկատել են, վոր
իբր թէ Հովհաննիսյանին քաղաքական խնդիրները չեն հուզել,
իբր թէ նրա մարդասիրութիւնը վերացական, անորոշ բնույթ
ունի: Այս կարծիքն ի հարկէ սխալ է: Հովհաննիսյանի ստեղ-
ծագործութիւն մեզ գեղեցիկապէս հակադրում է լիբերալիզմին:

Այս գեղեցիկապէս պատճառով բանաստեղծը հաշտւել է,
ամբողջ իր կյանքում յեղել է իբրեւ շարքաւ աշխատավոր յեւ
վոր գրականութիւնը, ինչպես ինքն է ասում, հայ չի տղել
իրեն: Բայի սրանից, Հովհաննիսյանի ժողովրդայնութիւն մեզ կա
շատ բնորոշ միտում: Նա աշխատավորութիւն բարեկամն է յեւ
մեծատունների թշնամին է: Նա ունի մի շարք յերգեր, վորոնք խո-
րապես թափանցում են քաղաքական մտածողութեամբ, հատկապէս
1905 թ. կապակցութեամբ գրված նրա յերկու բնորոշ յերգերը
«Պրոմէթէոս» յեւ «Վահագնի ճնունը»: Այս իմաստով հերքը-
վում է այն տեսակեւոր, վոր վերջին տարիներս արտահայտվել
է Հովհաննիսյանի ստեղծագործութիւն նկատմամբ այն, վոր
ասված է, թէ Հովհաննիսյանը մեր որերին վռնելն չի տալիս:
Գեղեցիկ ասում է թէ՝ «Ով լալ է ապրում իր ժամա-
նակի համար, նա արդեն ապրում է բոլոր ժամանակների
համար»:

Յերե Հովհաննիսյանի ստեղծագործութիւն մեզ լալա-

պես է անդրադարձել իր էպոխան, սա նշանակում է վոր նրա
յերգերը չեն կարող մեզ համար լալ չլինել: Կամ բուրբուլին
անարժեք լինել դա հակառակ է Հենրիկայան տեսակետին
գրական մտածողութեան հարցի առթիւ:

Այս տեսակետից սխալ է նայել մի այլ կարծիք, վոր
գրական քննադատներից մեկը արտահայտել է ասելով թէ Հով-
հաննիսյանն անդէմ գրող է: Այս կարծիքն արտահայտել է
տիրացուական «Հովիտ» թերթը յեւ արտահայտողը յեղել է մի
տիրացու Պետրոսիտ անունով: Հովհաննիսյանը վոր միայն անդեմ
չի, այլեւ նրա ժողովրդական քնարի մեզ շատ պայտուն կեր-
պով յերեկում է Նալբանդյանի շունչը:

Նալբանդյանի «Անորթ աշխարհ» յեւ «Մանկութեան որեր»
բանաստեղծութիւնների մեզ վորոշ մտքեր յեւ զաղափարներ են
արտահայտվել, վոր շատ մեծ չափով ոգտագործել է Հովհաննես Հով-
հաննիսյանին իր բանաստեղծութիւնների մեջ: Հեղինակից պահան-
ջում են, վորպեսպի նա ուրախ յերգեր, անվիրտ յերգեր յերգի, իսկ
դեմոկրատ բանաստեղծը տեսնելով չորս կողմի տիրութիւնը,
հրաժարվում է ուրախ յեւ անվիրտ յերգեր յերգելուց: Քանի կա
մարդկային դժբախտութիւն, նա չի կարող անտարբեր լինել:

Նրա քնարը, ինչպես վերեկում ասեցինք, նրա լեզու պետք
է լինի ժողովրդի լեզու, բայց ի հարկէ մի բան մենք պետք է
խոստովանեմք՝ դա այն է, վորի մասին շատ վորոշ կարծիք է ար-
տահայտել ընկ. Կիրայանի: Նա ասում է, վոր Հովհաննիսյանը աղա-
տագորթիւնն ըմբռնում է անկախ դասակարգային պայքարից:

Նա թշուառութիւնը տեսնում է, աղքատութիւնը տեսնում
է, բայց ուղիներ չի գտնի տալիս: Սա ի հարկէ չի նշանակում ան-
դեմ լինել, սա չի նշանակում, վոր Հովհաննիսյանը մեր որերի

համար արժեք չունի, առ միայն նշանակում է, վոր Հոգհանձնիսյանն այն աշխատավորական խաւերի ներկայացուցիչն է, վորոնք գեղըն ընդգրկելն նախաձեռնան արձարձան տալորի, կայնի ուղին, յեղ բացի սրանից Հոգհանձնիսյանի գեմոկրատական յերկրի վրա նկատելի յե վորոշ կրոնաքրոյական շարք: նա իրար սիրել, քաղաքում է առհասարակ յեղբայրասիրութեան գաղափարը, բայց սրան տալիս է պատիւ կրավորական բնավորութեան:

Քառակի առթիւ գրած վտանաւորի մեջ նա ասում է «Յեղբայր հայնում եմ յեա իմ թշնամուն»: ինչպես կարելի յե թշնամուն յեղբայր անվանել, նույնը պետք է ասել նայել նրա անվտանգութեան: վտանաւորի մասին: նա խաղաղամտութեան յեղ կրոնական հաղիւի այս գիրքն անվանում է սիրո գիրք:

Հոգհանձնիսյանի համար շատ բնորոշ է նրա գրած գրգռատական խաւը Պերն Պառլյանի հոգեւոյանի առթիւ: Հոգհանձնիսյանը գովում է հայ գեմոկրատիայի այս խաղոր ներկայացուցիչին, նրա նիրքը հանձար անվանելով: «Աշխատի քաղցր հոգեր թեղ առ վեցին քո հանձարին»: Այն զերմ սերը: վոր նա տանում է Պերն Պառլյանի նկատմամբ, ընդհանրապէս բխում է այն շատ անկրթ յերեւոյթից, վոր Հոգհանձնիսյանը Պառլյանին համարում է աշխատավոր գյուղացիութեան լահերի անենազերմ գաղափար:

Հոգհանձնիսյանը աշխատավորների մասին խոսելիս մի շատ բնորոշ արտահայտութեան է գործ անում, աշխատավորներին անվանելով հակառակորդ խորթ վորդիք: Առ մի բնորոշ արտահայտութեան է, վորը հետագայում գործ է անել անկետիք Ռաճափյանը իր վտանաւորներին մեկում «Մենք աշխարհի խորթ գաղապն ենք մեկ փայ չիա աշխարհից»:

Այս բոլորն ի հարկ է պարզ պայց է տալիս, թե ինչու

համար վորոշ քննադատներ հաշտում էին Հոգհանձնիսյանին: վրեժնք գտնում էին, վոր նա քիչ է գրում յեղ պնդում էին թե գրականութեան մեջ նա այլեւս տեղ չունի, շքապէ է գրական ասպարէսից, վրեժնք էլ Հենրի Բերանայ հայտարարում էին: «Գրած ժամանակ էլ մի բան չի ասում»:

Պետք է նկատել, վոր շատերն էլ Հոգհանձնիսյանին տուրյեկաիփառական քնարի ներկայացուցիչ են համարել, գտել են, վոր նա անհատական քնարծրգու յե: Իբր թե նրա նախորդները Գամառ Քարիպան յեղ Շահպիպը շատ ավելի հասարակական յերգիչ են, քան Հոգհանձնիսյանը:

Այս կարծիքն ի հարկ է սխալ է: Հոգհանձնիսյանին իբրեւ լիրիկ, ինչպես ասում է Վ.Բրյուսովը, աշխարհին նայում է իր անձնական պատուհանից, բայց չնորջի վերջո նրա աշխարհը յեղ աշխարհի մասին նրա խոսածն շատ կոնկրետ է: Հենց այդ պատճառով էլ նրա տխրութեան վոր միայն անձնական է, այլեւ ժողովրդական: նա տխուր է վոր միայն այն պատճառով, վոր ինքը լավ չի ապրում, այլեւ վոր իր նման շատերը կան, վորոնք աշխարհի խորթ գաղապներն են:

Այնպես, վոր Հոգհանձնիսյանի յերգերն անշուշտ տոգորված են հասարակական տրամադրութեաններով, վորքան էլ նրա քննադատները պանկանած թերագնահատել այս հանգամանքը:

Հոգհանձնիսյանի ժողովրդական քնարի արժեքը ինչքան էլ պանկանած թերագնահատել յեղ աշխատեն պայց տալ, վոր բանաստեղծը յերկար տարիներ գյուղում մնալով՝ դարձել է հետամտաց յեղ թմրած, այնուամենայնիւ Հոգհանձնիսյանն իր ժողովրդական քնարի մեծագույն մասն ստեղծ

ճագործել է «Այս հետաքննող յեզ թորած գյուղում» և վերջ մի-
այն իր ստեղծագործության բովանդակությունը այլևս նրա որի-
նակների լեզուն մեծ չափով պայմանավորված է նրանով, վոր
նա ամուր կապված է ժողովրդի հետ:

Այնքանա՞նք Ծառուբյանը, իր նամակների մեջ, ցանցատ-
վում է, վոր ինքը շարունակ հեռու գտնվելով ժողովրդից, լե-
զուն կամաց-կամաց վտանգի տակ է՝ արհեստական քառու-
յու համար: Իսկ Հովհաննիսյանն իր ամբողջ կյանքն անց է
կացրել այն ժողովրդի ծոցում, վորի կարոտը քաշում է իր
յերգերում Այնքանա՞նք Ծառուբյանը:

Հովհաննիսյանի ժողովրդական քնարի լայնությունը նմուշ-
ներն են՝ «Արալն եկավ լափին տալով», «Ալագյաղ բարձր
սարին» «Այ վարդ աղջիկ» «Անուղ» «Նոր քարուն»
«Որ ես գալիս այ քարուն» յեզ այլն: Արանք պետք է համարել
հայ գրականության գոհարները, վորոնք վոր միայն պատկանում
են Հովհաննիսյանի անձնական ստեղծագործությանը, այլ վոր
սրանցով Հովհաննիսյանը հարստացրել է ժողովրդական բանա-
ստեղծությունը յեզ վարմանակի չե, վոր ժողովուրդը, ինչպես
Պուշկինին, այնպես էլ Հովհաննիսյանի համար խիստ ցուցա-
կան արարք է թույլ տվել, վոր նրանց յերգերից մի քանիսը
յուրացրել է յեզ այրաբնակ այդ յերգերը կորցրել են հեղի-
նակի անունը: Յեզ վարմանակի չե, վոր «Արալն եկավ
լափին տալով» և վրասնավորն ունի մի շարք վարիանտներ,
այսինքն յեթարկվել է ժողովրդական ստեղծագործության
պրոպետին յեզ ժողովուրդն այս անձնական բանաստեղծությու-
նը դարձրել է իր սեփականը, մի շարք վարիանտներ տարա-
ծելով:

Ինչ արժեք ունի Հովհաննիսյանի ժողովրդական քնարը՝
գեղարվեստական տեսանկյունով: Ամենամեծ արժեքը հենց այն
է, վոր այս յերկնի քննադատը հանդիսացել է ինքը՝ ժողովուրդը
և այս յերկերը մեծապես մասսայականացել է:

Ինչո՞ւ համար է մեր ժողովուրդը սիրել Հովհաննիսյանի
ժողովրդական քնարը: Նախ այն բանի համար, վոր Հովհան-
նիսյանն աշխարհին նայում է ժողովրդի աչքով և նրա ժողո-
վրդական քնարի ամենամեծ արժեքը գեղարվեստական ուեա-
րիվն է: Նրա ուեալիվի արժեքը հենց այն է, վոր նա իրա-
կանությունն արտացոլում է հարազատորեն: Հովհաննիսյանի
գրական յերկերի մեծ արժեքը՝ հարազատությունն է, այսին-
քը: վոր իրականությունը քիչա է արտացոլում, վոր գրական
յերկն անկախ հեղինակի միտումներից պատմական նշանա-
կություն է ստանում:

Ինչ իրականություն է արտացոլում Հովհաննիսյանն
իր ժողովրդական քնարի մեջ: Ամենից առաջ գյուղա-
ցիության հասարակական և տնտեսական դրությունը:
Որինակ, «Հասարկ»-ի մեջ նա տալիս է աշխատավոր գյու-
ղացու վախը՝ ինչպես վոր Թուֆանյանն իր «Հասարակ»-ի
մեջ ասում է, վոր աշխատավորի բաղաժ կախված է Բը-
նությունից, յերկնից, այնպես էլ մենք տեսնում ենք,
վոր «Հասարկ»-ի մեջ գյուղացին վախենում է բնությունից:

Այսու վրասնավորների մեջ Հովհաննիսյանը տալիս
է պանդխտող գյուղացու հոգեբանությունը, նրա կարոտը դե-
պի հայրենիքը, սիրածի տենչանքը և այլն: Բայի բովանդա-
կությունից և այս ուեալիվից, Հովհաննիսյանը հարազատ է
մնացել նաև ժողովրդական պոեզիային՝ իր յերկերի գեղար-

վեստապան տեխնիկայի կառուցմամբ և կոմպոզիցիայով:

Ինչպես հայտնի չէ, ժողովրդին իր յերգը կապում է հետեվյալ յեղանակով՝ նախ առիթ է բնութայան մի պատկեր, որ, եկեղծով իրականության մի տեսարան, ապա սրան համապատասխան մի վարկէ հոգեկան վիճակ և աշխատում է սրանց միջով ստեղծել մի ամբողջ կապ:

Արի՛նայ, ժողովրդական յերգի մեջ բանաստեղծն ասում է՝
« Գարուն ա ձյուն ա արեւ,

Զարս ինձանից ա սառել ա:

Ինչպես է կապվում այս յերգու տողը, ինչպես վոր քարնան ձյուն գալը տարրերից, արտասովոր յերկնայթ է, անպես էլ սիրահարներին մեկի պաշտելը: Կամ վերջենեք ժողովրդական մի այլ յերգ, որ այլ որինակ:

Քար պրծել կուգա սարեն,

Կուգա թափի մարմար քարեն.

Ձի հովցնի սրախ յարեն,

Զարն է դարձել իրդարեն:

Այս նույն ձեգով կապում է հովհաննիսյանն իր վառա-
նափորները արինակ՝

Արապն յեկավ լափին տալով,

ժեռ քարերին լափին տալով,

Վորտեղ թաղեմ յես իմ դարգը,

Զոր գլախս տափին տալով:

Ինչպես Արապը շարունակ իր ափերին է խփում, այնպես էլ նա վրայից չոր գլուխը գնանին է խփում: Այստեղ էլ մի բնութայան տեսարան է և մի հոգեբանական պատկեր:

Կամ վերջենեք մի այլ արինակ,

Աշագյալ բարձր սարին

Ձին ա կիտել կատարին.

Սարի էամբեք, բաց ելեք

Երթամ, հասնեմ իմ յարին:

Այստեղ էլ տալիս է բնութայան մի տեսարան. ճանապարհ-
հները փակվել են ձյունով և գյուղացի բանաստեղծն ու-
զում է թռչել հասնել իր յարին: Նույնպես և այստեղ նա
տալիս է բնութայան մի նկարագրություն և հոգեկան վիճակ:

Սիրո կարտուր թե՛վ է տալիս բանաստեղծին: Կամ մի այլ արինակ:

Կասնա շողքն քարին ընկավ

Կրակն իմ ջանին ընկավ,

Կամար աղքից թուխ ունքիցը

Կրակն իմ ջանին ընկավ:

Այնպես, ինչպես արեգը քարն է տաքացնում, այնպես էլ
մարդ ինչքան էլ սառը լինի, սերը նրան տաքացնում է, այրում:

Կամ վերջենեք հետեվյալ տունը՝

Են ին՛ ղուշ ա են քարին...

Սիրտս կաթում ա արին

Այ իմ թառլան, թե՛վ տուր ինձ,

Թռնեմ, հասնեմ իմ յարին:

Այստեղ էլ նույն պատկերն, վորտեղ բանաստեղծն ու-
զում է լինել թեթե՛վ թռչուն, թռչել հասնել իր յարին:

Մենք տեսնում ենք, վոր հովհաննիսյանն իր ժողովրդ-
դական քնարում վոր միայն ժողովրդական պոյեզիային է
հարապատ մեծում, այլ և աշխատում է ժողովրդական
պոյեզիան, արվեստը պարզապես և տարածել:

Այս է պատճառը, վոր նրա քնարը բարձր է ու անգնահատելի:

Հիմա անցնենք այն խնդրին, թե Հովհաննիսյանն իր
կյանքի վերջին շրջանում, Խորհրդայնական ժամանակ
ինչպես է մասնակցել մեր Սոցիալիստական շինարարու-
թյանը: Խորհրդայնական շրջանում Հովհաննիսյանի աշխա-
տանքը յեղել է մեծ մասամբ թարգմանչական:

Հոկտեմբերյան Հեղափոխությունը նրան վերելորել է յեվ
նա մեր այն հեղինակներից մեկն է, վոր առաջինը թարգմանեց
պրոլետարիատի կռվի յեվ հաղթանակի յերգը՝ «Ինտերնացիոնալը»:

Հետո պետք է ասել, վոր Հովհաննիսյանն աշխատել է մեր
յեղբայրական հանրապետությունների գրականությունը մատչե-
լի դարձնել հայ ժողովրդին յեվ այդ նպատակով նա թարգմա-
նել է Ուկրայնական, Խորհրդային գրող Պատրո-Տիչինայի մի քա-
նի յերկերը: Հետո նա մեր Խորհրդային շինարարությանը մաս-
նակցել է, Խորհրդային դատարանի կազմակերպմանը աշխատակցե-
լով: Նա իրավաբանական բառարանի խմբագրական աշխատանք-
ներին ոճանդակություն է ցույց տվել, մասնակցություն է ցույց
տվել նաև մի շարք դեկրետներ հայացնելու աշխատանքնե-
րին՝ համապատասխան իրավաբանական տերմիններ ստեղծելով:

Բայց դրանից, Հովհաննիսյանը մասնակցել է նաև մեր Խորհր-
դային թատրոնի կազմակերպման աշխատանքներին: Նա թարգ-
մանել է մի շարք յեվրոպական թատերական գործեր: Նա թարգ-
մանել է յեվ հայացրել, որինակ՝ Հ. Իրսենիշ:

III

Այժմ անցնենք Հովհաննիսյանի թեմատիկայի յերկրորդ
խնդրին, նրա պատմական քնարին: Ինչո՞վ պետք է բացատրել

այն հանգամանքը, վոր բանաստեղծ Հովհաննիսյանն իրականու-
թյունը թողած նայել է պատմությանը, վերցնելով մի շարք թեմա-
ներ պատմությունից: Սա կարելի չէ բացատրել յերկու կերպ:
Նախ՝ պատմական անցյալին դիմելը սա նշան էր, վոր Հովհան-
նիսյանը դժգոհ էր բուրժուական աշխարհից, վոր դրանով նա
ծառանում է բուրժուական աշխարհի մանրությունների դեմ:

Մենք տեսնում ենք, վոր նրա գործերի մեջ կա բուրժու-
ական իրականությունից հեռանալու, փախչելու մոմենտ:

Վերցնենք որինակ նրա մի վոտանավորը.

«Ախ ամբո՛ք ինձ քաղցր մի քուն,

Կյանքից հեռու սլանամ

Այն աշխարհը, ուր խնդություն,

Ուր սերն է միշտ անթառամ:

Այստեղ պարզ յերեւում է բանաստեղծի դժգոհությունն
իրականությունից: Յեվ մենք տեսնում ենք, վոր այս տրա-
մադրությունն ունեն վոր միայն մեր բանաստեղծներից շա-
տերը, այլ յեվ յեվրոպական գրողները. որինակ՝ Շլոթերը:

Իր պատմական վեպ «Մալամբոն» գրելու ժամանակ նկատ-
վում է, վոր նա դժգոհ է յեղել իրականությունից յեվ սրա
համար նա դիմել է պատմական անցյալին՝ Կաթագենի կյան-
քին: Բայց այս դժգոհությունից կար յեվ յերկրորդ մոմենտը,
վոր մանր բուրժուական դեմոկրատական խավերն ուղում էլին
քննադատել պատմական անցյալը յեվ տեսնել թե ինչու պետք
է այդ անցյալից վերցնել իրենց բոց յեվ ինչու թողնել, վոր-
պես մոխիր. մորեմն ասում է, վոր պետք է վերցնել պատ-
մության բոցը, կրակը յեվ թողնել մոխիրը: Այժմ հետա-
քըքրական է թե Հովհաննիսյանը ինչն է համարում մեր

պատմութեան մէջ կրակ յեղ ինչը մտերի, ինչ խառնաձայնութիւն
 և նա հրաժարում: Այստեղ էլ մէջ տեսնում ենք, զոր Հոյ-
 հաննիսյանի ստեղծագործութիւնը նույն հոգով առաջ է գնում,
 ինչպէս զոր նրա ժողովրդական քնարի մէջ: Այսինքն Հոյ-
 հաննիսյանը պատմութեանն էլ նայում է ժողովրդի աշխարհ
 յեղ պատմութիւնի առանձն շարքն էլ մշակում է ժողովրդա-
 կան պոեզիայի արժեւորով: Որքանի՜ շատ հետաքրքրական է
 այս տեսակետից նրա «Այոնայ իշխան» բանաստեղծութիւնը:

Նախքան Գարագաշյանի «Պատմութիւն հայոց քրե-
 նական» լույս տեսնելը, Հոյհաննիսյանը վերագնահատել է
 աղանդական պատմութեան տեսակետը, Լասալի մասին:

Ահա այստեղ է զոր արգարանում է Մաքսիմ Գորկու
 պահանջը պատմութիւնն ուսումնասիրող գեղարվեստագետներից,
 զոր նրանք պէտք է պատմութիւնն ուսումնասիրեն «Վե-
 ճական վերագնահատման» յենթարկելն այն: Այստեղ Հոյ-
 հաննիսյանը հակադրում է բուրժուական պատմագետնե-
 րին - պատմաբաններին՝ Միխայիլ Երեմյան արեղաներին, Զե-
 մէկյանին յեղ այլն, զորոնք սիրահարված են հայ աւ-
 ցյալի վրա: Հոյհաննիսյանն այստեղ քննադատութեան յեն-
 թարկելով անցյալն առում է:

Ինչ մեծ թողիմ մեր պանծալի գոված նախնիք

Լայրի, կոծի անգիտունակ մի հայրենիք:

Յեղ ահա նա վերագնահատման է յենթարկել Լասալի Նիտ-
 մանը յեղան գերաբերմունքը յեղ գտնում է, զոր պարսկական
 ահուելի պետութեան Նիտմանք հայերի շնորհած ապստամ-
 բութիւնը հայերին զոր մի ոգուտ առ շեր կարող: Բանաս-
 տեղծորեն նա հայերին համարում է վրաւոր յեղնիկ, իսկ

պարսկերին առյուծ - առողջ, ուժեղ: Հետո հետաքրքրական է
 յեղ այն փորձը, զոր Հոյհաննիսյանը խառնաձայնութիւնների մէջ
 մտնելով աշխատում է ցույց տալ Լասալի Ներքին աշխատանքը,
 զոր փաստիկ իրեն համարում է զոր պահաւ հայրենասեր քան Լա-
 դան Մամիկոնյանը, քայքայ նրա սիրտնադիտական գործնական
 սխալ են հանկուցել յեղ կրակ հաղթման անկանել: Լասալը նրա
 մոտ ինքնապաշտօնութիւն է տրեւում, բազմաձև անուն ունում
 է իրենից մաքրել «Դոս հայր» անունը պողպատ իմ ընկեր, կործ-
 քոս պատառիկ ու:

Այս բանաստեղծութիւնը մեզ Հոյհաննիսյանը հանդես
 է բերում զոր միայն լիրիկական տաղանդ, այլ և վորոշ դրա-
 մատիկական ստեղծագործական տաղանդ, վորովհետեւ նրա
 «Այոնայ իշխան»-ը մի փոքրիկ դրամատիկական պատմե-
 վածք է, մի մենախոսութիւն և լեցուն է հակադիր տրա-
 մադրութիւններով պայքարով:

Այստեղ նրա բանաստեղծական լեզուն կարելի չէ ասել,
 զոր տոնում է իր հաղթանակը, իսկ զոտանալորի յերաժշտու-
 թիւնը և կատարելութիւնն աննախընթաց է մեր գրա-
 կանութեան մէջ: Ինչո՞ւ է Հոյհաննիսյանի պատմական
 քնարի արժեքը: Ամենից առաջ այն, զոր Հոյհաննիսյանի մոտ
 առկա չէ յերկու սկզբունք, նախ՝ պատմութիւնը հասկանալն
 և ապա այն այսորվա տեսանկյունով բացատրելը: Այս իմաս-
 տով նրա մոտ առկա չէ նաեւ պատմականութեան / խառնրկմի /
 զգացմունքը:

Այսոր յերկու Նշանաւոր պատմաբան վրպասաններ, հակա-
 ֆաշիստական հեղինակներ՝ Հենրիկ Մանը և Էտեն Ֆելյուս -
 վանգերը իրենց պատմական վեպերի մէջ ուսումնասիրում

են պատճախան անշարժ և այդ անշարժին նայում են այսորիս ան-
անկյունով և հենց այդ պատճառով նրանց յերկերի սուր ծայրն
ուղղված է ժամանակակից մարդակերական ճաշիկի դեմ:

Իհարկե, ունայիստ հեղինակից պահանջվում է, զոր նա
հիմնականում հաշտարիմ մեծ պատմությունը և տա ճիշտ պատ-
մական կոնցեպցիա և նույնիսկ յերթ անեղծում է դեպքերը և
անհնազարդությունները, դրանք հնարավոր և հավանական լինել:

Խորհրդային պատմա-փիլիսոփայական ճիշտանովը, զորը գրել է
և պատմական և կենսա-բանական գեպեր, առում է «յերթ իմ
հերոսներից մեկը վերականգնանալով յեղ տեսներ իմ ստեղծած
մի դեպքը, նա կասեր»-«կարող է պատահել, լավ հեմ հիշում:

Սրանով ուղղում է ստել, զոր հեղինակը յերթ անձերը
յեղ դեպքերն է ստեղծում, պետք է այն ճշմարտացիություն լին:

Սրանք են Հովհաննիսյանի նշանավոր պատմական ստեղծագոր-
ծությունները՝ «Արտավազդ», «Վարդանանյ որդ», «Տղոմաս»,
«Վահագնի ծնունդը» յեղ այլն: Այդ գործերի մեջ Հովհաննիս-
յանը հանդես է բերել քաղաքական պոետիկայի մի շարք գծեր:

Պատմական ֆոնի վրա նա տալիս է իր քաղաքացիական դա-
վանանքը. այսպես որինակ՝ այդ գործերի մեջ յերեմիում է թե
Հովհաննիսյանն ինչից է դժգոհ, թե իրական թշուր ինչ կոչմե-
րը նրա համար հակակրեթի յեն: Այս բացասական, ռեգատիվ
գնահատությունից հետո նա տալիս է իր դրական պոետիկ իրե-
սիվ: Թե նա ինչ է ուղղում չգոր լինի: Թե հասարակական զոր պայ-
մաններն են, զոր նրա համար տեղի ունի յեն, նոր կարելի չե
պարզել Հովհաննիսյանի, պատմական քննարկի բերելով մի շարք
որինակներ: Որինակ վերջնական նրա պնդման բանաստեղծությունն
ինչպիսիք է «Վարդանանյ որդ»:

Այստեղ պարզեցարդ հեղինակը ցույց է տալիս թե ինչու-
նա դժգոհ է բուրժուական իրականությունից, այն իրականությու-
նից, զորանը իշխում է «Վոսկե հորթի» պաշտամունքը, զոր-
տեղ «Վոսկե հորթին» յերկրպագում են: Այդ պարզեցարդն հա-
սարակության մեջ վաճառվում է խիղճն ու ամենքը: Այդտեղ իշ-
խում է աշարք ստրկի շղթան, բուրժուական յերկառարարը զա-
տարկ, ունայն կյանք է վարում, բուրժուական զգարանություննե-
րի հետեմից ընկնում, յեղ վերջապես յերթ փառքի յեղ ձեռ-
տում են, բանաստեղծը սա համարում է ունայն փառքի ձեռ-
տում: Ժխտելով տվյալը, բանաստեղծն ինչպիսի, իրեալ է
փառաբանում: Նրա իրեալը փառահեղ մահն է, մի մահ՝ հայ-
րենիքի ազատագրության համար: Այստեղ կարծեթ թե ճիշտ
ասվում է նալբանդյանի հայտեր խոսքը՝ հայրենիքի համար
ստեղծում Խախտապատվության մասին:

Շատ բնորոշ է նալեղ հեղինակի վերաբերմունքը ինչի
կիև: Հայրենիքի ազատագրման գործին, ըստ Հովհաննիսյանի,
պետք է լծվի յեղ կիև: Նա պաշտպանում է կամայն հան-
րային, հասարակական գործնությունը:

«Արտավազդ» բանաստեղծության մեջ յեղ բանաստեղծն
ի հայտ է բերել իր դժգոհությունը ժամանակակից կյանքից:

Այստեղ ել տեսնում ենք, զոր նրա բնայն ապաստանն է:
Եսցի վոր. հաճառում ենք մեծք բեռ փրկության,
Եղ մի նոր յերկնից նոր լույս կբացվի,
Յեղ տեսնում ենք ահա արդեն ճիշտան
Մենք ազատ լուսավոր մի նոր վիճակի:

Բանաստեղծը խոսում է, զոր մեղ նա յերկնից նոր լու-
կծարք: Յերթ յենպարական պայմաններն նկատի առնելով,

կանանց, վոր բանաստեղծը տրորէ կարգերից դժգոհ է յեւ հե-
տեւագետ սրաւ են այն քննադատները, վոր գտնում են, վոր
հովհաննիսյանի քնարը ապուշտիկ է, ապաքաղաքական,
վոր նա քնդաքաղաքական ինքնորենույ չի վերադիւել:

Եւ այս բնորոշ է նայել նրա « Եղբուս » բանաստեղծու-
թյունը: Այստեղ եւ նա իրար հակադրում է՝ անցյալի եւ
ներկան: Ասեմ թէ համակրանք է հայտնում դեպի անցյալը
յեւ ներկայի մեջ վորտեղ միջնորդական բան չի տեսնում, բայց
իհարկե հեղինակի այս մտայնումը յերբեք մենք չենք կարող
անվանել հնամուտութուն: Ինչպես յեւ մտապահն ու փափա-
յանը, նա եւ անցյալի մեջ տեսնում է վորտեղ փոփոխական իրե-
ւոյթի իրագործում: Որինակ՝ ներկա բուրժուական սերնդի մեջ ինչ
պակասութուն է նա նկատում:

Ձեր նախորդներին եւ շեք նման դուք հայեր,

Զուներք նրանց առյուծական վեհ հոգին:

Նշանակում է այս առյուծական վեհ հոգին է, վոր նրա հա-
մար տենչալի յե: 1905 թ. հեղափոխության ժամանակ բանաս-
տեղծը գրում է յերկու նշանավոր գործ « Դրամեթետոս » յեւ
« Վահագնի ծնունդը »: « Դրամեթետոս » նրա մոտ հանդես է
բերված վորպես խաղար ուժեղի դեմ կռիւղ, վորպես լույսի սիւ-
վոր: « Դրամեթետոս » լույս է աւելիս մարդկանց, կրակ է աւելիս
մարդկանց:

Խաղարի մեջ դու մեզ լույս աւելո՛ւ Դրամեթետոս,
ասում է բանաստեղծը: Այս լույսի կողք ցենցարայի պայմանները
նկատի առնելով պիտի հասկանալ ազատության կոչ, կոչի կոչ,
ցարիցսի դեմ կռիւլու կոչ: Նույնպես ռազմաշունչ է եւ նա
« Վահագնի ծնունդը » վոտանավորը, վորի վերջին յերկու տողերը

լաւ բնորոշ են՝

« Յնձա բյուրվիշաց Հայաստան աշխարհ,

Փրկության արեւ Վահագնիդ տեսար »:

Այստեղ եւ մենք տեսնում ենք, վոր բանաստեղծը վերջնաւ
է անցյալից վոր թե մոխրոր, այլ բոլոր: Անցյալին տալիս է հասույ
մեկնաբանություն, անցյալը հերոսացնում է, ասում է, վոր գործում
է քննաքնունը յեւ գալիս է Վահագն ազատության դրոշակով:

Ի հարկե, չի կարելի ասել, վոր Հովհաննիսյանն իր պատմական
գործերի մեջ ապրանքում չի ունեցել, վոր նրա քնարի մեջ չկան
կրապարակականության տարրեր, բայց յեւ այնպես պետք է ասել,
վոր հիմնականը նրա պատմական քնարի դեմոկրատիզմն է,
մանավանդ, վոր այդ քնարի մեջ նա ազատաստեղծ է: Գամառ-
Քաթրիպայի շովինիզմը նրա պատմական քնարի մեջ դուք չեք
կարող գտնել:

Բուրժուական քննադատները գովել են նայել նրա « Աղե-
րակն » յեւ « Լուսավորչի կանթեղը » վոտանավորները: Առաջինի
մեջ նա խոսում է « Նախնայ մեծության » մասին: Յերկրորդի
մեջ հասարակական հարցերին տալիս է վորտեղ միատիկական
յերանգաւորում: Երկուսն եւս տվել վոր Հովհաննիսյանի պատմական
քնարի մի շարք նյութեր ուրիշ այլ բանաստեղծներ եւ են մշակել:

Ինչպես որինակ Շահապիզը, Գամառ-Քաթրիպան, վիպա-
սաններից Ռաֆֆին: Որինակ Արտավազդի մասին գրել են Շա-
հապիզն ու Ռաֆֆին: Իսկ Հովհաննիսյանի « Եղբուս » հիշե-
ցնում է Գամառ-Քաթրիպայի « Արաքսի տրտատեմքը » բայց
այնուամենայնիվ Հովհաննիսյանը իր նյութերի մշակման մեջ
մնում է գերազանցորեն ինքնուրույն, յեւ նրա ինքնուրույնու-
թյան ամենից մեծ փաստն այն է, վոր նա պատմությանն

նայում է ժողովրդական աշխերով: Ճեղ նրա պատմական
գործի ամենաուժեղ կողմը ժողովրդայնությունն է, հետե-
վողական ղեկավարությամբ:

Այժմ խոսենք Հովհաննիսյանի պատմական քնարի գեղարվես-
տական արժեքի մասին: Հովհաննիսյանի պատմական քնարի
ամենախոշոր գեղարվեստական արժեքն այն է, վոր Հով-
հաննիսյանը պատմական կյանքին նայել է, ինչպես ասույինք,
ժողովրդի աշխերով յեղ պատմական կյանքի իրադարձություն-
ները մշակել է ժողովրդական արվեստով՝ այս արվեստի գըլ-
խավոր միջոցներով: Բեղիմակին նկատել է, վոր ժողովրդայ-
նությունը շաեաք է միայն վորոնել ժողովրդական բանջոր
գրականության մեջ, կամ ժողովրդական կյանքի նկարագրու-
թյունների մեջ: Եւս ալելի կարելոր է հեղինակի տեսակե-
տը, հեղինակը կարող է բացի ժողովրդից այլ դասակարգի
կյանքն ել քննել, բայց պահել իր ժողովրդային մոտեցումը:

Այսպես որինակ Տոլստոյը տալիս է Ռուսաստանի շահագոր-
ծող խավերի կյանքի նկարագրությունը յեղ ինչպես Աեթնն է
ասում նա «դիմակներ է պատռում»: Կարելորն հենց այս դի-
մակները պատռելն է, ժողովրդական տեսակետով հասարակա-
կան կյանքին նայելը: Հովհաննիսյանը շնայած վոր պատմա-
կան անյալ կյանքն է տալիս, բայց այնպես անմայնիվ նրա
տեսակետն այս կյանքի մասին բղխում է իր ժամանակակից
կյանքի պայմաններից ու պահանջներից:

Կրկնորեն նկատում է, վոր հայ ժողովրդական բանաստեղ-
ծության մեջ կիմք մեծարկում է վոր միայն իր արատքին, այն-
նեքին գեղեցկությունների համար: Անպայման ժողովրդական
բանաստեղծության շունչ է իկատվում Հովհաննիսյանի բոլոր ալ-

գործերում, յերբ կիմք հանգես է գալիս իր հոգեկան բարե-
արժանիքներով, կիմք իբրեւ հանրային գործիչ, տղամարդու ըն-
կերը: Բայի ներքին բովանդակությամբ Հովհաննիսյանը բանե-
ցնում է նայել ժողովրդական բանաստեղծության տեխնոլոգիան
բանաստեղծական արվեստը յեղ այս արվեստի պրիումները:

Որինակ - ժողովրդական բանաստեղծության մեջ կրկնողություն-
ների նպատակը տպավորությունների ուժեղացնելն է: Քնայած
վոր գրականության մեջ կա այն տեսակետը, վոր պետք է
հեղինակն առհասարակ խոսարի կրկնողություններից, բայց ի
հարկե յերբ կրկնողությունը տպավորությունն ուժեղացնելու
համար է, շաեաք է խոսարել նման կրկնողությունից, ինչպես
նա գործ է ածում իր ժողովրդական վոգոյ գրան բանաստեղծու-
թյան մեջ:

Հովհաննիսյանը հատկապես իր «Վահագնի ծնունդը»
պատմական լեզվերայի մեջ գողթան յերգիչների բանաստեղ-
ծական տեխնիկան: Ոգտագործում է յեղ այստեղ է, վոր նա
կրկնողությունը գործ է ածում յեղ այս կրկնողությունն ուժ
է տալիս իր խոսքին: Ինչպես յերածառության մեջ, այնպես ել
պոեզիայի մեջ քա անհրաժեշտ է. միայն թե պետք է կարողա-
նալ տեղին յեղ հմտորեն գործածել կրկնողությունները:

Աեւտ Հովհաննիսյանն աշխատում էր պահպանել պատ-
մական կարգիտը յեղ այդ կարգիտը պահպանելու համար նրան
մեծապես ոգնում է գրաբարի գիտությունը, մանոր լիմելը հայ
պատմագրությանը յեղ առհասարակ անտիկ կուլտուրայի հըմ-
տությունը: Որինակ - «Վարդանանց որդ» բանաստեղծության
մեջ նա յերբ կիմք մասին խոսում է հմտությամբ ոգտագործում
է Յեղիշեյի հարմի հատվածը «Տիկնայք քաղիստանք հայոց

աշխարհի»։ Լեզուի մեջ պահում է արխայիկ - հնաբանություն,
 վորդ տեղին գործածելիս դրվածքը վուր թե վշաստում է, այլ ընդ-
 հակառակն ալելի ուժեղացնում է։ Որինակ - «Ջրթեմ, դիպու-
 հի, դյուպալն» բառերը գործածելուց առեղծվում է վորոշ
 «պատմական զգացումներ», ինչպես ասում է Մերինզը։ Նա
 ասում է, վոր պատմական գործի մեջ հեղինակը պետք է
 առեղծի պատմական զգացումներ, վորպեսզի զգացվի, վոր
 պատմությունն է յեվ վուր այսորվա կատարված դեպք։

Հետո Հովհաննիսյանը կարողանում է ոգտագործել ժողովրդա-
 կան մտայնության վորոշ տվյալներ, ազագրական հավատալիք-
 ներ. այսպես օրինակ նրա «Արտաշատի» վոտամագործի մեջ
 ոգտագործել է դարբինների կգանձահարության վերաբերյալ
 վորոշ ժողովրդական հավատալիքներ։

IV

Այժմ անցնենք Հովհաննիսյանի սիրո քնարին։ Հովհան-
 նիսյանն իրեն վորոշ յերգիչ։ Սերը Հովհաննիսյանի բանե-
 ցրած թեմաներից մեկն է յեվ քննադատներից վոմանք
 աշխատել են ցույց տալ, վոր սերը նրա մոտ միակ ուժն է,
 յերգն է յեվ վոր Հովհաննիսյանին կարելի չէ ամենայն
 իրավունքով սիրերգակ անվանել - /Սիրո յերգիչ/։

Քննադատներին գրավել է Հովհաննիսյանի սիրո
 յերգի կենդանի կիները. այն հանգամանքը, վոր նա առողջ
 սեր է յերգում, վոր սիրո քնադատում նրան քննադատները
 հասցնում են հայ միջնադարյան խոշոր յերգիչներին - որրևակ
 Քուչակին։ Քննադատներին գրավել է յեվ այն հանգամանքը,
 վոր բոլոր նմանողություններով հանդերձ բանաստեղծը
 մնում է ինքնուրույն։ Նա իր սիրո յերգերի մեջ անկեղծ է

յեվ ապրու։ Ի հարկե, այս բոլոր ասածների մեջ վորոշ ճշ-
 մարտություն կա։ Հովհաննիսյանն իսկապես հայ գրականու-
 թյան մեջ ամենախոշոր յերգիչներից մեկն է, բայց չի կարե-
 լի համահայնվե այն տեսակետի հետ, վոր սիրո յերգը նրա
 մոտ միակ մտիվն է յեվ իշխում է բոլոր մնացած մտիվների
 վրա։ Այսպես ասողները վարագույրի տակ են թողնում Հովհան-
 նիսյանի տեղեկագրություններին ուժեղ կողմը՝ նրա ժողովրդական
 յեվ պատմական քնարը։ Յեվ ի հարկե մենք այս ժողովրդա-
 կան յեվ պատմական քնարին առաջին տեղը տալով նպատակ
 չունենք Հովհաննիսյանի սիրո քնարին յերկրորդական տեղ տալու,
 ընդհակառակը Հովհաննիսյանի մոտ այս յերգը մտիվներն
 են հավասարաշափ ուժեղ են, յեվ դժվար է ասել թե դրան-
 ցից վորն է ալելի բարձր կամ ցածր։

Հովհաննիսյանը յերգը մտիվների մեջ էլ մնում է
 հավասարապես ուժեղ յերգիչ։ Իսկ ինչու սիրո քնարն ա-
 ռաջին տեղն է գրավել։ Հովհաննիսյանից առաջ յեղած նա-
 խոր հայ բանաստեղծների մոտ կինը յեվ սերն ուժեղ կեր-
 պով յեվ ռեալիստորեն չեն յերգված։ Հովհաննիսյանն
 առաջին անգամ առանց վախի յեվ ամաչելու իր անկեղծ զգա-
 ցումները հրապարակ հաննչ յեվ կնոջը նկարագրեց նրա մարմնա-
 կան բոլոր թուլանքներով յեվ սիրո զգացումներին տվեց մարդկա-
 յին կյանքի մեջ շատ խոշոր արժեք։ Հենց այս խոշոր արժեք
 տալը մոլորեցրել է նրա քննադատներից վոմանց, վորոնք նույն-
 իսկ Հովհաննիսյանի հասարակական թախիճը համարում են
 սիրո բնույթ ունեցող թախիճ։

Մինչդեռ կարելի չէ ասել, վոր սիրո թախիճն ալելի
 վերնաշենք է քան թե բալիս։ Ճիշտ է նրա սիրո յերգերի մեջ

տեղեկում է յերկայություն: Նա մերթ ուղում է անձնական վայելքի
հետեւից ընկնել, մերթ էլ իր անձնականը մոռանալով պահանջում
է արտահայտել ուրիշների պաշտոն: «Այնտեղ, ուր թշվառություն
կա, դու անհոգ յերգիր չես կարող լինել»: Այս յերկայությունը կա
վոր է իրան հայ գրականության մեջ, այլև հուսական գրականու-
թյան մեջ և Հոգհանձնիսյանի սիրած հեղինակներից մեկը՝ Նադ-
սոնը պարզ այսպես է գրում - «Ամբողջապես յես քոնը լինել չեմ
կարող, իմ հոգու խորքում յես տեղ եմ պահել նաև այլ պայ-
մունքների համար»: Հոգհանձնիսյանը դժգոհ է տիրող հասարակա-
կարգից, դժգոհ է և այդ հասարակության մեջ յեղած սիրույ-
թե ինչ վիճակում է կրնը և սերը հասարակական կյանքում:

Բուրժուական կարգերում կրնն ապրանք է: Սերը կը-
շեռքի վրա դրված ծախում է և ով շատ է տալիս, նրան
ել վիճակվում է բուրժուական իմաստով լավագույն սերը:

Բուրժուական հասարակության մեջ տիրապետող այս
սիրո վաճառքից հեղինակը դժգոհ է: Կնոջ շատերաբու-
թյունը, կրթությունը բուրժուապիան այնպես է տանում,
վոր կրնը մնում է վախճանության առարկա: Կնոջ մեջ
այնպիսի ունակություններ է պարգանում, վոր նրան դար-
ձնում է իսկապես տղամարդու սարուկը և նրա բարոյա-
կան աշխարհի մեջ վորող արատներ է սկսում պարգանալ:

Վումանք այս արատները համարում են կնոջ համար
բնածին Որինակ - Ստրինգբերգը, վորը կնատույց է, կամ
Վայնիգերը: Բայց ի հարկե, այս հեղինակները սխալվում
են, վորովհետեւ բուրժուապիան իր հասարակական պետ-
քերի համար կնոջ մեջ առաջ է բերել վորը արատներ:

Հոգհանձնիսյանն իր բանաստեղծությունների մեջ

միշտ էլ յերգանիկ սեր չի յերգել: Յերթմն նա դժգոհություն
է հայտնել դեպի կրնը և այս դժգոհությանը նա տալիս
է բանաստեղծական արտահայտություն: Այս տեսակետից
շատ բնորոշ է նրա մի անվերնագիր վոտանավորը - «Ձե-
մում էյի թուրաստանում, առավոտ եր մայիսյան»:

Այստեղ ասում է, վոր յես մոտեցա վարդին, վորն ար-
տաքինով իրեն դրավել էր, բայց տեսա այդ վարդի մեջ
վորդեր, էիճուններ են բույն դրել: Այս բանաստեղծական ար-
տահայտությունը պարզ պոյց է տալիս, վոր շատ անգամ
մարդու արտաքինը կարող է սխալեցնել հրապուրել և այդ
հրապուրով գրավել, բայց մոտիկից ծանոթանալով մարդ-
կարող է հիասթափվել, վորովհետեւ այդ արտաքին շղար-
շի տակ բուն դրված կարող է լինել շատ վատ հոգի, շատ
վատ բնավորություն: Յեւ այս դժգոհությունն արդեն առիթ է
տվել բանաստեղծին գրելու իր նշանավոր բանաստեղծությունը -
«Ախ տվեք ինձ քաղցր մի քուն»: Այս վոտանավորի մեջ
շատ բնորոշ է առաջին տունը՝

Ախ տվեք ինձ քաղցր մի քուն

Կյանքից հեռու սլանամ,

Այն աշխարհը ուր յենություն

Ուր սերն է միշտ անթառամ:

Բանաստեղծը պարզապես դժգոհ է վայրկենական սիրույց,
սիրո այն թերթվամտությունից, վորը տիրապետում էր իր
շրջապատում՝ բուրժուական աշխարհում: Հոգհանձնիսյանի այս
բանաստեղծության վրա շատ են հարձակվել: Հարձակվող-
ները նկատի յեն ունեցել, վոր բանաստեղծը դժգոհ է իրա-
կանությունից, բայց յերթեք հաշի չեն առել թե քայատող

բանաստեղծն ինչ գրական իրերներ և փայփայում: Ահա տե-
նն դժգոհությունը, բայց ճանկել են այդ դժգոհության հա-
սարակական պատճառները: Բանաստեղծի կյանքից հեռանալը
նրանք համարել են հասարակական թուլամորթության նշան,
մինչդեռ այստեղ վորոշ շարժվ հասարակական բողոքի տար-
րեր կան: Հասարակական բողոք, վորը հետագա բանաստեղծ-
ների մոտ էլ նկատվում է՝ Ավետիք Խաչակյան, Տերյան:

Ժխտելով սիրո մակերեսայնությունը՝ բանաստեղծը
պահանջում է իրենցից սեր և այս իրենցիցից սերը տվել է
հետևյալ ոտանավորիկական պատկերով՝

Յե՛կ կախարդական տաճարում կանգնած

Կույսի տեսնել յես թե՛կ Անահիտ,

Յե՛կ եկրպագել առաջիդ շոքած,

Աստի՛ գեղեցկություն անմահ արգարիդ:

Մինչդեռ մի վտանավորի մեջ նրա իրենք են անթառամ
սերը՝ մյուս վտանավորի մեջ նա իրենք է դարձնում «ան-
մահ գեղեցկությունը»: Այդ արտաքուստ մեծափայլական
յերեվանյո լեռնի շուրջից ցած պարզ իր մեջ պարունակում է
վորոշ հանգամանք՝ սա բանաստեղծի դժգոհությունն է
առարյա կյանքի մեջ տիրող սիրո առեկտրից:

Հովհաննիսյանի քննադատները աշխատել են նրա սիրո
քնարը հապի մեջ դնել միջնադարյան հայ յերգիչների հետ:

Յե՛կ իսկապես Հովհաննիսյանն իբրե՛կ խոշոր բանաստեղծ
քննադատորեն յուրացրել է հայ գրականության մեջ տիրող
բանաստեղծական կուլտուրան: Նա շատ լայն գիտե միջնա-
դարյան տաղերգուներին յե՛կ հմտորեն ոգտագործել է
այս գրական խառանգությունը: Յե՛կ Հովհաննիսյանը միա-

ժամանակ շատ ինքնուրույն է մնացել միջնադարյան տաղերգու-
ների նկատմամբ:

Ե հարցն. միջնադարյան տաղերգուների մեծ արժեքն այն է,
վոր նրանք սիրո խնդրում հակադրվելիք քրիստոնեական-կը-
ղերական մորալի՝ յեկեղեցուն, այն ուսկցի՞ն տեսակետին, վոր
սերը մեղք էր համարվում, իսկ կինը սատանայի ամոթ:

Այդ միջնադարյան յեկեղեցական-կղերական մտայնու-
թյան դեմ ծառանալով՝ միջնադարյան յերգիչները սերը
յերգելիք վորպես կյանքի ամենալավ պարգեզներից
մեկը և կինը համարելիք աղամարդու համար իբրե՛կ
վոգեվորության աղբյուր: Միջնադարյան յերգիչների
ամենից մեծ պակասությունը սիրո յերգի բնագավա-
ռում, ինչպես ճիշտ կերպով նկատել է և ընկ. Կիր-
պատիմը այն է, վոր այս յերգիչները մոռենում են կնոջ
արտաքուստ, կնոջը տալիս են միայն մարմնական,
ֆիզիկական կաշմից, կին-ընկեր գաղափարը նրանց բա-
նաստեղծությունների համար միանգամայն խորթ է: Կինը,
վորպես ինքնուրույն անհատ աղամարդուն հակառակ և
կյանքի ուղեկից՝ այս գաղափարը նրանց մոտ բացակա-
յում է:

Թափֆին իր «Հայ կինը և յերիտասարդություն» ու-
սումնասիրության մեջ նման կարծիք հայտնել է Ժողո-
վրդական բանաստեղծության մասին: Ասկայն զա մի-
անգամայն սխալ է: Հայ Ժողովրդական բանաստեղծ-
ների մեջ խորապես յերգված է ներքին դրաման:

Կինը միայն արտաքուստ չի ներկայացված Ժողովրդա-
կան բանաստեղծության մեջ, այլև իր ներքին առան-

բանաստեղծն ինչ գրական իրերներ է փայփայում: Նկատել
են դժգոհութիւններ, բայց ճանկել են այդ դժգոհութեան հա-
սարակական պատճառները: Բանաստեղծի կյանքից հեռանալը
Նրանք համարել են հասարակական թուլամորթութեան նշան,
մինչդեռ այստեղ վորոշ չափով հասարակական բողոքի տար-
րեր կան: Հասարակական բողոք, վորը հետագայ բանաստեղծ-
ների մոտ էլ նկատուած է՝ Ավետիք Խաչակչան, Տերյան:

Երանելով սիրո մակերեսայնութիւնը՝ բանաստեղծը
պահանջում է իրենցից անհատական սեր և այս իրենցիցից սերը տղել է
հեռեկալ ուսման իրական պայտերով:

Յեւ կախարդական տաճարում կանգնած

Կույտի տեսնել յես թեւ Կնանիս,

Յեւ եկրպագել առաջիդ շոքած,

Աւրբ գեղեցկութեան անմահ արարիք:

Մինչդեռ մի վտանաւոր մեղ նրա իրենք էր անթառամ
սերը՝ մյուս վտանաւորի մեղ նա իրենք է դարձնում «ան-
մահ գեղեցկութիւններ»: Այդ արտաքուստ մեծափայլական
յերեւացող տերմինոլոգիան պարզ իր մեղ պարունակում է
վորոշ հանգամանք՝ սա բանաստեղծի դժգոհութիւնն է
առորյա կյանքի մեղ տիրող սիրո առեւտրից:

Հովհաննիսյանի քննադատները աշխատել են նրա սիրո
քնարը հապի մեղ դնել միջնադարյան հայ յերգիչների հետ:

Յեւ իսկապես Հովհաննիսյանն իրենք խոշոր բանաստեղծ
քննադատորեն յուրաքել է հայ գրականութեան մեղ տիրող
բանաստեղծական կուլտուրան: Նա շատ լայն գիտէ միջնա-
դարյան տաղերգուներին յեւ հետործն ոգւազործել է
այս գրական ժառանգութիւնը: Յեւ Հովհաննիսյանը միա-

ժամանակ շատ ինքնուրույն է մնացել՝ միջնադարյան տաղերգու-
ների նկատմամբ:

Ե հարցէ, միջնադարյան տաղերգուների մեծ արժեքն այն է,
վոր նրանք սիրո խնդրում հակադրվեցին քրիստոնեական-կը-
ղերական մորալի՝ յեկեղեցուն, այն ուսուցիչն տեսակետին, վոր
սերը մեղք էր համարվում, իսկ կինը սատանայի ամոթ:

Այդ միջնադարյան յեկեղեցական-կղերական մտայնու-
թյան դեմ ճառանալով՝ միջնադարյան յերգիչները սերը
յերգեցին վորպես կյանքի ամենալայն պարզեցներից
մեկը և կինը համարեցին տղամարդու համար իրեն
վոգեվորութեան աղբյուր: Միջնադարյան յերգիչների
ամենից մեծ պակասութիւնը սիրո յերգի բնագաւա-
ռում, ինչպես ճիշտ կերպով նկատել է և ընկ. Կիր-
պատիւը այն է, վոր այս յերգիչները մոտենում են կնոջը
արտաքուստ, կնոջը տալիս են միայն մարմնական,
ֆիզիկական կաշմից, կին-ընկեր գաղափարը նրանց բա-
նաստեղծութիւնների համար միանգամայն խորթ է: Կինը,
վորպես ինքնուրույն անհատ տղամարդուն հաճախար և
կյանքի ուղեկից՝ այս գաղափարը նրանց մոտ բացակա-
յում է:

Թափֆին իր «Հայ կինը և յերիտասարդութիւնն» ու-
սումնասիրութեան մեղ նման կարծիք հայտնել է ժողո-
վրդական բանաստեղծութեան մասին, Վահայն զա մի-
անգամայն սխալ է: Հայ ժողովրդական բանաստեղծ-
ների մեղ խորապես յերգված է ներքին դրաման:

Կինը միայն արտաքուստ չի ներկայացված ժողովրդա-
կան բանաստեղծութեան մեղ, այլև իր ներքին առան-

Նահապետի, ընկերով և պետեմ ճեղ, վոր բանաստեղծ
Հովհաննիսյանը իր սիրո յերգերի մեջ շատ ասելի, կո-
նոջ պատկերը նկարագրելու համար նմանվում է ժողո-
վրդական բանաստեղծությանը, քան միջնադարյան տա-
ղերգուներին:

Հովհաննիսյանի մոտ կինը առկա չէ իր ներքին և
արտաքին հանգամանքներով: Նրա մոտ չկա կնոջ համար
ստորապույնի այն մոտեցումը, յերբ վոր նրան նայում են
իբրև մի սեռական արարածի: Նրա: Հովհաննիսյանի թե-
րան նորությունն այն է, վոր նա սիրո նկարագրության
մեջ բանեցնում է ունակի մեթոդը: Նա յերգում է
կնոջը առարյա կյանքում, իր ներքին յեվ արտաքին
հատկություններով, վորպես սովորական մահկանացու և
բանաստեղծն այս մարդկային արտաքին նկարագրությունը
նրա ներքին աշխարհի հետ համապատասխանեցնում է:

Միջնադարյան յերգիչներին նրան մոտեցնում է այն
գաղափարը, վոր կինը ցոգեվորող աղբյուր է և կյանքի
ձանր լուծը տաճողի համար սա խանդավառության մի միջոց
է: Իսահակյանի «Ուստա Կարո» գործի մեջ կա այսպիսի
մի դեպք, վոր մեռած մարդը վերակենդանանում է, յերբ
մոտ է գալիս նրա սիրածը: Այս շափաղանցությունն ա-
պացուցում է այն, վոր բանաստեղծը շատ խոշոր արժեք
է տալիս սիրուն: Նույնպես և Կերմունավը «Թեմուն»-ի
մեջ տալիս է շոր սիրտը սիրո միջոցով վերակենդանաց-
նելու սկզբունքը: Նույնը կա նաև ժողովրդական յերգերի
մեջ:

Յեւ մի չոր ձառ եյի, դու գարնան արև

Բո սիրով ճաղկեցավ իմ ճյուղնու տերևը:

Իսկ Հովհաննիսյանը միայն անձնական սիրո յերգիչ չէ,
և պետք է ասել, վոր դժբախտաբար քննադատների մեջ
միշտ շեղավել է նրա սիրո սուբյեկտիվիզմը՝ սերն իբրև
անհատական վայելքի յերգ:

Հովհաննիսյանի մոտ կա նաև այլասիրություն և պետք
է ասել, վոր շատ մեծ խնդիր է թե նրա մոտ վոր սերն
է ասելի ուժեղ յերգվում՝ անձնական սերը, իբրեվ եզրիստա-
կան հանույթի աղբյուր, թե այլասիրությունը, կարեկցությունը:

Հովհաննիսյանն իր յերգերի նախերգանքում մեզ պոյս
է տալիս, վոր իր համար յերկու արժեք գոյություն ունի՝ նախ
«Սուրբ գեղեցկությունը» յեվ ապա «Անմահ գաղափարը»:

«Գեղեցկություն» ասելով նա հասկանում է իր անձնա-
կան սերը, իսկ «Անմահական գաղափար»-ը նրա հա-
մար այլասիրությունն է, ընկերականությունը, կարեկցու-
թյունը, յեղբայրասիրությունը, ձնողասիրությունը: Այս վեր-
ջին կողմից մի կետ կա Հովհաննիսյանի գործերի մեջ,
վոր մեզ հիշեցնում է Շահապիին: Սա նրա յերգերի մեջ
հայրենիքի յեվ ձննդազարի կարուտի թեման է:

Հովհաննիսյանի կենսագրությունից հայտնի չէ, վոր
նա դեռ պատանի հասակից պանդխտել է գեղի հյուսիս:
Նյութական միջոցների սղության պատճառով Հովհաննիսյա-
նի հայրը նրան գիշերոթիկ է ընդունել տվել Լազարյան
Ջեմարանում: Ինչպես հայտնի չէ, Հովհաննիսյանի մեջ
բանաստեղծություններ գրելու ձգտումը շատ վաղ ժամանա-
կից է պարթնում: Դեռ 25 տարին չլրացած նա բանաս-
տեղծություններ է գրում և նրա անդրանիկ թեման կարուտ

եր որեւի հայրենիքը, կարող եր դեպի ճնշակաւորը. նրա մեջ
իշխում էր այն զգացումները, փորը կոշկում է հայրենաբաշտու-
թյուն / նախազգիւթ /:

Նրա կարողութիւնը, յերդի մեջ, ինչպէս և Շահապիւրի, հայրենի-
քը հանդես է բերում իր տարբեր կողմերով: Հայրենիք
կարողորդը մեծապէս հիշում է իր ճնշակաւորը: Եւ իմ հայ-
րենիքը տեսել ես, ասա ա. Հովհաննիսյանն այս փոտանափո-
րի մեջ չի նկատում հայրենիքում տիրող քաղաքական և
սոցիալական շարիքը, և նրա այս փոտանափորը նրա ներ-
բողական գործերից մեկն է, փորտեղ նա փոշ միայն գերա-
զնահատում է հայրենիքի բնական քեղեցկութիւնները, այլ և
փորող շափով այս հայրենիքը իշխող սոցիալական պայման-
ները և պարմանալի չի, փոր այս փոտանափորը Հովհաննես
Թումանյանը ծաղրել է և գրել է սրա դիմաց իր պարո-
դիան - ծաղրը: Թումանյանն իր փոտանափորի մեջ սուր կեր-
պով քննադատութեան է յենթարկում և ցույց է տալիս,
փոր հեռւից բանաստեղծ Հովհաննիսյանին շատ բան վեր-
գազույն է յերեւում իր հայրենիքը: Որինակ - Հովհաննիս-
յանն յերգում է հայրենի բնութիւնը, յերգում է հայ
աղջկանը, և այլն: Թումանյանը ցույց է տալիս, փոր այս
բնութեան մեջ շահագործողներ կան և այս հարաւոր դու-
տը տղամարդու գերին է:

Հովհաննիսյանի սիրտ յերգերի մեջ պետք է հիշատակենք
հասկապես նաև այն յերգերը, փորտեղ նա յերգում է պան-
դիտի սերը: Նա այս պանդիտի սիրտ յերգերում ոգտագոր-
ծում է բանփոր գրականութեան մեջ մեծ տեղ գտած պան-
դիտական յերգերը: Այս յերգերի մեջ բանաստեղծը պան-

դիտի ամենամեծ վիրաւ համարում է հայրենիքից և սիրանից հե-
ռու լինելը: Այդ իմաստով հետաքրքրական է բանաստեղծի յերգե-
լի յերգերը 1. Ալազյազ բարձր սարին և 2. Արալն եկաւ լափին տալով:

Անտրին փոտանափորի մեջ՝ նա ասում է

Այս իմ համբոն քարոտ ա,

Արաւ երկամ յարոտ ա.

Չարքի որը ըլնի աւ,-

Այդ յարի կարոտ ա:

Ինչպէս մեր ժողովրդական յերգերի մեջ պանդիտի և
սիրանի կապը պահում է Թաշուշ / որինակ՝ Երուսաղիմ յերգը/
այնպէս ել բանաստեղծը նույն միջոցին է դիմում՝

Են ինչ զուշ ա են քարին ...

Արաւ կարոտ ա արին,

Այ իմ Բաւլան, թե տուր ինձ,

Թանկ հասնեմ իմ յարին:

Այս փոտանափորի մեջ յեղս «Արալն եկաւ լափին տալով»
ելի առկա յե կարոտը, ելի հեռավորութիւնը, քանջանք է
առաջացնում պանդիտի մեջ և բանաստեղծը շարիքի բերա-
նը դնում է հետեւյալ խոսքերը՝

Ամպերն ընկան Մասիս օտարին.

Կարոտ մնացի յես իմ յարին.

Աստոծ սիրես, երկամ սրտիս.

Առաջ բերես յեկող տարին:

Առհասարակ այս ջուղաբ բերելը հեռու տեղից շատ բը-
նորոշ է Չարիքի համար: Առօրեականութեան միջոցների պրի-
միտիկ լինելը մարդկանց անգաւտում է իրենց սրտի սիրանից
և սրտում ցափեր առաջացնում: Պանդիտի սիրտ հեռ մի

այլ թեմա ևս բնորոշ է Հոլհաննիսյանի ստեղծագործություն-
ների մեջ, դա մոր պատկերացումն է, փորձում սերը դեպի մայրը
և մոր սերը դեպի փոքրիկ: Մայրական սիրո յերգերով, մեր
բանաստեղծությունն է մեջ. Հոլհաննիսյանը Շահապիկի հետ առա-
ջինն է: Նրանից հետո գալիս է Ալեկսիե Խաչատրյանը, փորը
նույնպես շատ մեծ տաղանդով յերգել է մայրական սերը:

Արձակագիրների մեջ մոր սերը, մեծ տաղանդով, նկա-
րագրել է արեմմաստայ մի խոշոր գրող՝ Թևկանտեյին: Ինչ
կոչում է առիթ Հոլհաննիսյանը մորը, նա նրան համարում է
« Կշտի մխիթար »:

Սյունուհեանի հիշենք, նրա սիրո յերգերի մեջ, նաև
բանաստեղծի սերը դեպի բնությունը: Նա բնության յերգերի
մեջ ելլալիս քան բանաստեղծի սիրո կապի զգացմամբ բնության
հետ, ինչպես փոքր բանաստեղծն իր մորը համարում է վշտա-
բեկ սրտի մխիթարող, այնպես էլ բնության մեջ նա մոռանում
է վիշտը, նա մոռանում է իր ցավերը և յերբեմն բնությունը
այնպես է սիրում, կարծես նա կենդանի արարած լինի: Յեվ
այնուհետև բնությունը նրա բանաստեղծական պրահտիկայի հա-
մար ծառայում է փորպես մատերիալ նմանությունների, հա-
մեմատությունների համար: Բնությունը նրա մոտ հանդես
չի գալիս փորպես մի անտարբեր յերեվոյթ, բնությունը
Հոլհաննիսյանի մոտ մի կենդանի արևագանգ է նրա տխուր
կամ ուրախ արամադությունների համար: Բայց միշտ էլ բա-
նաստեղծը հաշտ չէ բնության հետ: Յերբեմն նա զեծեր է ստեղ-
ծում բնության հետ, և սրա գլխավոր պատճառն այն է, փոքր
բանաստեղծը նախանշում է բնության հավերժությունը, այսինքն
այնպիսի մի զգացմամբ, ինչպիսին մեծք տեսնում ենք Պուշկինի

մոտ, փոքր նա ավել է շորս տողի մեջ փորը այնպես հաջողու-
թյամբ թարգմանել է Ալեքսանդր Շատուրյանը:

Բանաստեղծը, դիմելով անտառի կաղնի ծառին՝ ասում է.

Այս նահապետն անտառի
Փոքր վեպ յեր իմ պապերի մեծներուն,
Յեվ ինձ թաղած էլի կապրի շատ տարի:

Հոլհաննիսյանի և բնության կապը շատ պարզ յերեվում
է « և Ախ ավել ինձ թաղար մի քուն » վոտանափորի մեջ.
Փորտեղ նրա իրենան է բնության մեջ լինելը, բնության
կյանքով ապրելը:

Քնքուշ վարդերն ինձ բարձ լինեն,
Վառ փանաղիս իմ վերմակ,
Նոցա բուրբ զվարթացին,
Մեծն անվերջ յես անհաղ:

Յեվ խայտալույս իմ առաջին
Վառին անուշ խոխոլե,
Մի թարթումս յերեմային
Շորս բոլորս տարածե:

Բանաստեղծի և բնության կապն ավելի բնորոշ լինե-
լու համար պետք է հիշատակել նաև « Կոպեյի լինել կար-
կաշուն վառի » վոտանափորը: Այս վոտանափորի յերեվում
է, փոքր բանաստեղծի համար սիրո ամենամեծ արժանիքն
այն է, փոքր բնության այլ և այլ տեսարանների մար-
մնացումն է այն. նա բնության յերեվոյթների միջոցով
արտահայտում է իր սերը և սիրո միջոցով՝ մյուս կողմից

հաղորդակից դառնում բնությանը:

Կուպեյի լինել լուսին ամոթխան,
Արձաթի փայլով մայերդ շոյել,
Այսերդ գգվել, սիրուց բորբոքվան.

Դողդոզ շրթունքներիդ համայրներ քրոջներ:

Բնության և սիրո այս ներգաշնակ միաձուլությունն աս-
րեվմաառայ գրողների մեջ տվել է Մկրտիչ Պեղիկթաշյանը:
Նա գրում է այսպես՝

Շող լուսնյակին կույս ու ճաղիկ

Ձիրար գրկեն սիրատարփիկ:

Հետո պետք է ասել, վոր բնության այն ալ վիճակնե-
րին բանաստեղծը տալիս է զանազան հասարակական բա-
յատություններ: Ձմեռը սա անկենդանություն է նշանակում,
իսկ գարնան վարթոնքը կենդանության նշան է, և բա-
նաստեղծը կուպեյ վոր իր հայրենիքն էլ քնից վարթներ
գարնան պես:

Հովհաննիսյանի ստեղծագործության մյուս խնդիրը սա
յն է, Հովհաննիսյանն իբրև թարգմանիչ: Հովհաննիսյանի թե-
ինքնուրույն և թե թարգմանական յերկասիրությունն իրար
հետ շատ սերտ կապ ունեն: Հովհաննիսյանն ասես իր թարգ-
մանությունների միջոցով լրացնում է ամբողջացնում է
իր ստեղծագործությունը: Թարգմանությունները նրա համար
նույնքան թանկարժեք են և գնահատելի, վորքան սեփա-
կան գործն է և ամեն մի թարգմանություն հրատարա-
կելու համար հաճախ նա վու մի միջոցի առաջ կանգ
չի առնում: Այսպես որինակ - հիշենք մի դեպք, յերբ

Հովհաննիսյանը թարգմանում էր նեկրասովի « Նոր տարի»
վոտանավորը, ցարական պենսյունան արգելք հանդիսացավ
նեկրասովի այս վոտանավորի հայերենը հրատարակելու
գործին: Յեվ պարզ է, թե ինչու համար էր դեմ: Այստեղ
հանձարեղ բանաստեղծ նեկրասովը յերգում է իր հայրե-
նիքի, Ռուսիայի աղատությունը: Այստեղ նա յերապում է,
վոր գյուղացու որը դառնա պայծառ և հետևաբար, նա
գտնում է, վոր այն որը, յերբ նա գրում էր վոտանավորը՝
գյուղացու որը խավար է ցարական իշխանության պատ-
ճառով, և պարզ է, վոր այս բանաստեղծությունը
ցարական վաճառքները թույլ չեյին տալ, վոր լույս տեսնի:

Յեվ ահա Հովհաննիսյանը դիմում է մի կողմնակի ճա-
նապարհի, նա այդ վոտանավորն ուղարկում է արտասահ-
ման, Մարսել քաղաքը և այնտեղ տպագրվում է «Արմենիա»
ժուրնալի մեջ: Այս հանգամանքը ցույց է տալիս, վոր բա-
նաստեղծի համար իր թարգմանական գործն իրեն սեփական
ստեղծագործություններին համարժեք են, ինչպես վոր կու-
պեյ իր ինքնուրույն ձայնը հասցնել ժողովրդին, այնպես
եւ կուպեյ, վոր իր թարգմանական ձայնը հասներ ժողովրդին:

Սա նշանակում է, վոր նա թարգմանությունների մեջ
անխտրական չէ այսինքն - ամեն բան չէ թարգմանում:

Թարգմանելիք նյութի բովանդակությունը և ձեւն իր սեր-
տին մոտ պետք է լինի:

Մենք գիտենք, գրականության պատմության մեջ,
և ուրիշ տեսակի թարգմանիչներ, վորոնք թարգմանության
մեջ այսպիսի խորություն չեն դնում և թարգմանում են

անս թե փոփոխութիւն: անելու համար, տարբեր
 փոփոխութիւն, ստիւններ փորձելու համար և հասկացել իրենց վար
 փոփոխութիւնը և շնորհիւ ցոյց տալու համար: Ռուսական գրա-
 կանութեան մեջ այսպիսի թարգմանիչ եր ժողովներն, վոր
 հայտնի, տաղանդավոր ե և վորը թարգմանութեան նպատակ այն-
 պիսի երկեր, վորոնց բովանդակութեան հետ նա համամիտ չէ:
 Որքանի՞ հայրոնք «Շիլլերի Կալանձավորը»: Իսկ ժողով-
 սկու Շակաստիւն ե և երմոնտովը: Երմոնտովի հայրոնք
 առանձին թարգմանութիւններն այնպիսի վտանգավորներ են,
 վորոնք շատ սերտ կապ ունեն բանաստեղծի ստեղծա-
 գործութեան հետ և այնքան հարապատ են բանաստեղծի
 ստեղծագործական փոքուն, վոր առաջ քննադատներու վա-
 ճառք մտածել են տալիս, վոր յերա հայրոնք չ'լինեն
 միեւնոյն ե և երմոնտովը պետք ե լինեն հայրոնքակա:

Հոգեանշխայանի թարգմանական գործերը նրա քննադատ-
 ների կողմից ընդհանրապէս գովաբանված են միայն մի
 գեղեցիկ գիտելիք, վոր նրա Պուշկինի արած թարգմանութեան
 ե վերաբերում, յերբ քննադատներու մեկի կողմից
 թերագնահատվում ե նա և համարվում վոր հաջողակ
 թարգմանիչ: Ռեզուլտ ե ի հարկե այս վերջին կարծիքի
 հետ համահայնվել:

Հոգեանշխայանը մեր լալագոյն թարգմանիչներին
 ե նաև վորպէս Պուշկինի թարգմանիչ: Քննադատներն
 ընդհանրապէս գովել են, վոր Հոգեանշխայանն իբրեւ
 թարգմանիչ աշխատում ե բնագրին մոտ լինել: «Նրա
 թարգմանութիւններն առում են, մոտ ե բնագրին» ի

հարկ ե առ յել արեւմտեան ե թարգմանիչ համար: Բայց
 այս, Հոգեանշխայանն ունի նաև մի այլ նպատակ՝ հայ
 ընթերցողի համար այս բնագիրը մատչելի դարձնելու:

Յեկ ահա այս յերկու առումով՝ բնագրին մոտ լինելը
 և բնագիրը հանրամատչելի դարձնելը ընթերցողների
 համար՝ թարգմանիչն հաստատել են լարագողացի հետ,
 վորն աշխատում ե հազարակշռութիւն քաջացնել բն-
 նագրի յեկ այդ բնագրի յուրահատուկ ըմբռնան մեջ:

Գրական քննադատութեան մեջ կարծիք ե յեկել, թե
 անհնարին ե հարապատ թարգմանութիւն տալ, նույնիսկ
 յեկել են քննադատներ, վորոնք գտել են, վոր հարապատ
 թարգմանութիւն անհնարին ե պահանջել. ապում են՝ տա-
 ղանդավոր բանաստեղծի թարգմանութիւնը սա արդեն մի
 նոր և ինքնուրույն յերկ ե:

Յեկ այս իմաստով նշանակոր վիպասան վիկտոր Հյու-
 ցոն նկատել ե, վոր հաճախ գեղեցիկ թարգմանութիւնը
 հարապատ չի լինում և ընդհակառակը հարապատ թարգ-
 մանութիւնը գեղեցիկ չի լինում: Ի հարկե այս կարծիքը
 հիմնականում միշտ չե: Մենք ունենք բազմաթիւ լալա-
 գոյն թարգմանութիւններ վոր միայն մեր գրականու-
 թեան մեջ այլև արեւմտայեւրոպական գրականութեան
 մեջ: Այսպէս որոնակ՝ մենք գիտենք վոր գերմանական
 գրականութեան մեջ Շեքսպիրը, վորը թարգմանել ե վիլ-
 հելմ Շիլլերը, համարվում ե գլուխ գործոյ և գերմա-
 նական գրականութեան պատմագիրներից մեկը, վոր
 վիլհելմ Շիլլերը Շեքսպիրին գերմանացիների համար

շատ ավելի հասկանալի յե դարձել, քան նույն այդ Շեքսպիրի բնագիրը հասկանալի յե ներհայիս անգլացիների համար: Այսպիսով խոշոր թարգմանիչներն աշխատում են իրենց թարգմանելի հեղինակների հետ համահունկար լինել: Ինչ նշանակություն ունի թարգմանական հոլանդական հասարակական տեսակետով, վրն է նրա արժեքը, ինչու բոլոր գրականությունների մեջ այնպես խոշոր տեղ է ունի վրն գեղարվեստական թարգմանությունը: Հասկանալի, յեթե վերցնենք Հոլհաննիսյանի թարգմանությունը մենք տեսնում ենք, վոր Հոլհաննիսյանը ձգտում է հայ լեզուն դարձնել այնքան նորր և ուժեղ, վոր նարողանա հասնել թարգմանվելիք հեղինակի նրբություններին: Յեվ այսպիսով մենք ջանք է գործադրում ոտար գրականության հարստությունները յուրացնելու: Այդ յուրացումների միջոցով գրականությունը պարզանում և ուժանում է:

Այդ իմաստով Հոլհաննիսյանի թարգմանությունների արժեքն այն է, վոր վորոշ դասագիրք կազմողներ նույնիսկ նրա թարգմանությունների տակ դնում են Հոլհաննիսյանի անունը և մոռանում են բնագրի հեղինակը: Ժուկովսկին ասում է թե « թարգմանելու ժամանակ յես մրցում եմ բնագրի հետ և աշխատում եմ նրանից ավելի լավ գործ տալ: »

Այսպես ել Հոլհաննիսյանն է անում մի շարք բնագրերի նկատմամբ, և պետք է խոստովանվել, վոր նա ավելի է համապար գործեր, հարապատ թարգմանություններ և բնագրին, վորոշ դեպքերում, նրա թարգմանությունները հազարապատ են:

Ռուսական գրականության մեջ Ժուկովսկուց հետո յերկրորդ խոշոր թարգմանիչը, վորն աչքի յե ընկել նաև հայ գրողներից վորոշ թարգմանություններ կատարելով, սա վաների Բրյուսովն է: Նա վոր միայն թարգմանիչ էր, այլև գրականության խոշոր տեսաբան և այս տեսակետից, մեզ համար, շատ հետաքրքրական է նրա կարծիքը թարգմանությունների մասին: Նա գտնում է, վոր թարգմանիչը պետք է ձգտի վոր միայն տալ բնագրի իմաստը, այլև քրվածքի և եզրական առանձնահատկությունները, յերաժշտությունը հնչյունագրությունը: Հեղինակից պահանջվում է վոր թե քառասյի ճշտություն, այլ վոր նա տա թարգմանելի բանաստեղծի տրամադրությունը: Այս կողմից շատ հետաքրքրական է վահան Տերյանի մի խոստովանությունը Բրյուսովի մասին: Բրյուսովն ամեն տեսակի յերկեր թարգմանելուն համաձիտ չի, և այս տեսակետից Տերյանն ասում է, վոր թարգմանող բանաստեղծը մեքենա չի, նա ձգտում է թարգմանել այն, ինչ վոր ինքը պահանում է և նրա ակտիվությունը յերեվան է գալիս նման թարգմանություններում, նա վորդեպրվում է այնպես, ինչպես իր սեփական գործերն ստեղծագործելիս:

Այստեղ պարզ յերեվում է, վոր սխալվում են վորոշ բնագրագետներ, յերբ թարգմանությունները թերազնահատում են, և համարում են մեքենական աշխատանք: Մենք գիտենք, վոր բանը բանի դեմ դնելով շատ անգամ ստացվում է անհերքություն:

Յույց տալու համար, վոր Հոլհաննիսյանը թարգմանությունների մեջ անխտրական չի յեղել, և վորոշ մտադրությամբ, վորոշ ընտրությամբ է թարգմանություններ արել,

անհրաժեշտ է նշել նրա մի շարք նշանակալից թարգմանությունները, վորոնք մեր գրականության մեջ գեղարվեստական թարգմանությունների գլուխ գործույններն են, վորոշ դեպքում համարվեք բնագրին: Որինակ - այսպես է «Յերգչի անեծքը» /Միլանդի/։ Այստեղ շատ պարզ նկատվում է թե ինչու համար է այս յերկը Հովհաննիսյանը նախամեծարել թարգմանության համար, ինչու հատկապես սա յե բնորել թարգմանելու համար: Գերմանական գրականության պատմությունից հայտնի է, վոր Ուլանդը «Յերգչի անեծքը»¹⁾ գրել է նապոլեոնի դեմ, այսինքն այն ժամանակ, յերբ Գերմանիան նապոլեոնի լծի տակ եր գտնվում: Վրտանալորը գրված է 19-րդ դարի սկզբին և վորովհետեւ գեղիմակը բացարձակապես նապոլեոնի դեմ լեր կարող գրել, ապա նա գրվածքիս ուղիս է մի տեսակ այլաբանական իմաստ: Այնտեղ հիշատակված

Յեվ բազմահաղթ այնտեղ նստող գոռուկ արքան հողաշատ, հազմած եր յուր գահի վրա մոսյւ դեմքով ու գունատ:

Այս արքան նապոլեոնն է՝

Ամեն խորհրդի անալիքս եր, կատարություն անքերում, նորա ամեն խոսքը - կորուստ, արյուն եր նա միշտ գրում:

Օերունի յերգիչը սա գերմանական ժողովուրդն է, իսկ մանուկ յերգիչը - ապատության զաղախարն է՝

Այս ամբողջ յերկու աչիւն յերգիչ գնացին մի անգամ:

Անկն ալեկարգ, մյուսը պատանի վոսկեգանգուր ու փարթա՝

Տալիդն ուսին, մի գեղեցիկ նմայց հեծած ծերունին,

Նրա կողքին գնում եր առույց ծաղկահասակ պատանին:

Հետո շատ հետաքրքրական է թե ինչ են յերգում այս ծերունի

¹⁾ Ludwig Uhland (1787-1862) «Des Sängers Fluch»

նին և մանկահասակ յերիտասարդը, նրանք յեզգում են՝

Նոցա յերգն է զարուն և սեր, յերանալեա վոսկեդար,

Ապատություն, խոսք ճշմարիտ, արիության գործ արդար,

Յեվ հեղաության ամեն վայելիք, վոր հուպում է սիրտ մարդկան,

Յեվ այն ամենն, վոր կարող է մարդու առաջ տիպ վեհության:

Այսինքն, այն բոլորը, ինչվոր նապալեոնի ռեժիմի խաղաղական հալածանքի յեր յենթարկված: Պետք է ասել, վոր այս թարգմանության մեջ Հովհաննիսյանի լեզուն, բանաստեղծական արվեստը հասել է իր բարձր անտիճանին և նա կարողացել է առաջ գրեթե բնագրին համարվեք գործ: Հետո շատ բնորոշ է Հովհաննիսյանի թարգմանությունների մեջ նաև լեհական գրականությունից առած մի թարգմանություն՝ /Սիրոկոմլիի/:

«Անգրագետ» վերնագրով:

Ինչպես այստեղ, նայմպես և «Յերգչի անեծք»-ի մեջ ապատության զաղախարն է գնում ընդ հանար առումով:

«Անգրագետ»-ի մեջ խոսում է հատկապես գյուղացիության մասին և գյուղացիների ապատության մասին: Այս «Անգրագետ»-ը մի գեղջուկ գյուղացի, վորք տղա յե՝

Ան, գթացեք գեղջուկ վորքիս, մի լալության միայն արեք,

Տվեք մի թերթ ինձ ճերմակ փուղթ, մի փետուրե գրիչ տվեք,

Յեվ ինձ գրել սովորեցրեք, սովորեցրեք լալ, շուտով:

Յեվ հետաքրքրական է թե այս անգրագետ գեղջուկ վորքն ինչու յե պում գրագետ զառնալ՝

Վոր պատմելով թղթի վրա յեա ձեռք գույց տաւ ամեն բան -

Ան, աշխատանք, մեր շարչանքանք ու մեր խաղը վկայություն:

Նշանակում է, սովորում է վորպեսպի հասարակությանը պատ-

մի գյուղացիների վշտերն ու ցավերը և հետաքրքրական է լի
գեղջուկ վորքը գրագիտությունը ում ձեռքին է տեսնում:

Շատ լավ բան է գիր իմանալ: Գրագետ է վաշխառուն:

Գրագետ են դատարանի ծառայողներն անկշտում,

Յեանդով եւ նորա գրում են, նույնն է դրախտ աշխարհի,

Իսկ այդ գրելը ինչ փուլի, վոր խելը մարդու հոգին պիտ հանր:

Սա ամբողջապես քաղաքական պոեզիա չէ ուղղված ցարիզմի
դեմ, և գյուղացիության շահերն է պաշտպանում:

Շուտով, շուտով, գրիչ տվեք, սովորեցրեք գործածել:

Կանխի գրել ազգիս համար, նորա համար աշխատել:

Յեկ յե նորան կը պաշտպանեմ, չարագործից հիմարից...

Պարզ է ի պարզ չարագործից քաղաքականապես դժգոհ են:

Այս բանաստեղծությունն էլ Հովհաննիսյանը թարգմանել է
վերին աստիճանի հաջողակ կերպով, կարողացել է փոխանա-
վորին այնպիսի մի պարզություն տալ, վոր թվում է թ' սա
մի գյուղացու տղայի մոնոլոգ է: Նույնիսկ նրա մտքերի մեջ յե-
ղան հոգեկան ապրումներն էլ շատ հարազատ են այդ շարա-
շրջանի գյուղացու համար:

Հետո հետաքրքրական է նկատել Հովհաննիսյանի արժեքն
իրրեկ Պուշկինի թարգմանիչ: Մենք վերեվում ասացինք, վոր
Հովհաննիսյանն իբրև Պուշկինի թարգմանիչ փոխանց կո ից
թերագնահատվել է, նրանք թերագնահատել են այն մաստով,
վոր Հովհաննիսյանը թարգմանել է Պուշկինի այն յերկերը,
վորոնք ծանոթ են հայ իրականությանը, սակայն սա շատ
անտեղի և անհիմն մեղադրանք է: Թարգմանիչը կարող է
և ծանոթ յերկեր տալ, բայց ավելի վարպետորեն, քան
մինչև այդ յեղանք:

Մենք գիտենք, վոր Գեորգի «Վարդը» կա յերկու
թարգմանությամբ, վոր հուրգեների գործերից մի քանիսը կան
մի շարք թարգմանությամբ, այնպես վոր այս տեսակետը դրա-
կանագիտական տեսանկյունով վոր մի քննադատության չի դի-
մանում: Հովհաննիսյանն իբրև Պուշկինի թարգմանիչ այն խոշոր
արժեքն ունի, վոր նա հայապրել է Պուշկինի հատկապես այն
փոխանավորները, վորտեղ Պուշկինը խոսում է արվեստի և
արվեստագետի մասին: Յեկ սա իբրև թեմա Հովհաննիսյանի
սրտին շատ մոտ է յեղել, վորովհետեւ ինքը Հովհաննիսյանը
հայ բուրժուական քննադատների կողմից, մանավանդ վերջին
շրջանում, բավական մոռացության եր մատնված և նրա
անունը սիրով չենին տալիս:

Հետաքրքիր է իմանալ թե ուրիշ ինչ հեղինակներից է
թարգմանություն կատարել Հովհաննիսյանը: Պետք է հիշա-
տակել, վոր նա թարգմանել է Նաև Նադսոնից և Նադսոնի
այնպիսի յերկերը, վորտեղ վոր նա խոսում է դարձյալ բանաս-
տեղծի կոչման մասին, կամ Նալբանդյանի պես հայտնում
է, վոր նա ամբողջապես չի կարող սիրո պայմաններին նվիր-
վել: Թարգմանել է Նաև ռուս բանաստեղծ Պլեշչեևից, Թարգ-
մանել է Հայնեյից: Պետք է ասենք, վոր բոլոր հեղինակ-
ներից առան յերկերն իրար հետ կապված են վորոշ քեմո-
կրատական ժողովրդասիրական տրամադրություններով և պար-
մանալի չեն, վոր Հովհաննիսյանը նույնքան քրտնաջան աշ-
խատանք է թափել իր թարգմանությունների վրա, ինչպես
իր ինքնուրույն ստեղծագործության վրա: Նա թեթև վերա-
բերմունք չի ցույց տալիս դեպի թարգմանչական գործը: Վորը
նրանից հավասարապես ու պարություն է պահանջել:

Հոգհաննիսյանը թարգմանել է նաև արձակ գործեր,
հատկապես գրամատիկական խմբից:

1905 թվի հեղափոխությունից հետո, յերբ սկսվեց
աեակցիան, Հոգհաննիսյանը թարգմանեց ռուս գրամատուրգ-
Յուշկեվիչի «Թագավորը»: Յուշկեվիչը ռուսական գրականու-
թյան մեջ մի մանր բուրժուա դեմոկրատ է և որն իր գործի
մեջ աշխատում է կարեկցությունը վարժեցնել դեպի աշխա-
տավորությունը: Նա արմատական միջոցներ, հեղափոխական մի-
ջոցներ առաջարկող չի, ավելի շուտ նա պատիվ մարդա-
սիրությունը քարոզող է: Բայց կարեվորն այնքան թարգմանու-
թյունը չէ, այլ այդ թարգմանության առաջաբանը, վորը
գրել է Հոգհաննիսյանը: Նա իր Յուշկեվիչի «Թագավորի» առա-
ջաբանի մեջ, թե՛ Շեքսպիրի «Համլետի» հայերեն թարգմա-
նության քննադատությամբ և թե՛ առանձնապես իր թարգման-
չական պրակտիկայում տվել է գեղարվեստական թարգմանու-
թյան մի ամբողջ թեորիա: Նա յեղել է վոչ միայն սոսկ թարգ-
մանիչ, այլ և թարգմանության տեսաբան թեորետիկ:

Յեվ այս իմաստով մեզ համար այսօր վոչ միայն ուսա-
նելի յեն Հոգհաննիսյանի թարգմանությունները, այլ և շատ
դեպքերում նրա տեսական հայացքները գեղարվեստական
թարգմանության վերաբերյալ:

Նա ինքը գիտակցաբար գործադրել է վորոշ սկզբու-
ններ: Այս սկզբունքները նա քաղել է վոչ միայն հայերի
թարգմանչական գրականության պրակտիկայից, այլ ընդ-
հանրապես ռուսական և Արեվմտա-Յեվրոպական գրականու-
թյան թարգմանությունները նկատի առնելով:

Հոգհաննիսյանը կարծում է, վոր ամեն մի թարգմանիչ այն-
պես պետք է աշխատի թարգմանվելիք յերկի վրա, ինչպես իր
ինքնուրույն ստեղծագործության վրա: Թարգմանիչը պետք է աշ-
խատի տալ մի գործ, վորն իր արժեքով համահավասար լի-
նի բնագրին և այս գործը կատարելու համար Հոգհաննիսյանը
պահանջում է, վոր թարգմանիչը պետք է վոչ թե ստրկանա
բնագրին, այլ ավելի ազատ վերաբերմունք ցույց տա դեպի նա:

Որինակ, նա Շեքսպիրի թարգմանության մասին խոսելով, գրու-
մում է վոր անգլիական մի քանի առաջիկեր և ասածվածքներ,
մեր ժողովրդի համար՝ անհասկանալի յեն և պահանջ է դը-
նում, վոր սրանք այնպես թարգմանվեն, վոր այս թարգմանության
մեջ ոգտագործվի նաև հայ ժողովրդի «բառն ու բանը»: Այսինքն
թե վորոշ անհասկանալի դարձվածքներ, առանձներ, ասածված-
քներ պետք է հայացնել, տեղայնացնել: Յեվ վոչ միայն սոսկ
ասածվածքների, այլ նաև նա նույն վերաբերմունքն ունի պատ-
կերավորության նկատմամբ. պետք է աշխատել, պատկերավորու-
թյունն ել տեղայնացնել: Իհարկե չի կարելի ասել, վոր Հոգ-
հաննիսյանը այս պահանջները դնելով իր գործը չի համարում
թարգմանություն: Նա ասում է, վոր թարգմանությունը պետք
է լինի թարգմանություն և բնագրին շափազանց հարապատ:

Ասում է, վոր պետք է բնագրի վորին ըմբռնել և նրան
շափազանց հարապատ մնալ և վոչ միայն բառերի իմաստով մնալ
հարապատ, վոչ թե հետեվել բառական հարորդականությանը:

Յեվ ասա նա իր թարգմանությունների մեջ նույնիսկ ոգտա-
գործում է մեր բառաբանները, այն բոլոր դեպքերում, յերբ ուսար
բնագրի մեջ հանդես է գալիս ժողովրդական հերոսը, բանա-

տեղն նրան խոսեցնում է մեր վերին բառապաշար, փոքր-
 ցի իրականությունը հարապատ մեա: Նույն ձևի թարգմանիչներն
 է նաև Տիգրան Հովհաննիսյանը, փոքր թարգմանել է Տալստոյի
 «Հարություն» վեպը:

Այս պահանջը դնում է և Մաքսիմ Գորկին, փոքր յերբ հե-
 ղինակն ինքն է խոսում, պետք է խոսի մաքուր լեզվով, իսկ յերբ
 հերոսներն են խոսում, կարող է նրանց քրույցի մեջ, գրողի գոյե-
 րի մեջ բառառ ոգտագործել, փորձեցան մեր իրականու-
 թյան մեջ այդպես է կատարվում բայց բառառը պետք է լինի
 մշակված, այնպես «շահված», փոքր ցցուն յերեկա, ինչպես որինակ:
 Մուրապան «Նուաբյալ»-ի մեջ:

Հետո Հովհաննիսյանը պահանջում է, փոքր պետք է յեր-
 կու լեզվին ել հազաաարաչափ տիրապետել: Թե՛ այն լեզվին, փոքր
 փոքր թարգմանություն պետք է արվի և թե՛ այն լեզվին, փոքր
 պետք է թարգմանվի: Փոքր հաճախ, յերբ միայն մայրենի
 լեզուն են իմանում և շեն տիրապետում թարգմանվելիք գրքի
 լեզուն՝ իմաստը ճիշտ չի ստացվում: Թարգմանիչը պետք է յերկու
 լեզուն ել լազ իմանա: Լեզուն պետք է սովորել փոքր միայն
 գրքերից, այլ և բանավոր լեզվից: Պետք է քրույցներից սովոր-
 րել և ափանջը վարժեցնել: Թարգմանական հայ լեզվի մասին
 Հովհաննիսյանը այն կարծիքն է հայտնում, փոքր «Մեր գրա-
 կան լեզուն պետք է իր շարացող յերակները, թարմացնի ժո-
 ղովրդական արյունով»: Մի կարծիք, փոքր արտահայտել է և
 Թումանյանը շատու շատ անգամ:

Հետո բանաստեղծական թարգմանության մասին Հովհան-
 նիսյանը պահանջում է, փոքր քառյակը տող-տող չպետք է

կարդալ ու թարգմանել, այլ պետք է քառյակն ամբողջությամբ
 կարդալ, նույնիսկ մինչև անգիր անելու չափ, հետո, յերբ
 թարգմանիչն ըմբռնում է հեղինակի իդեան, արտահայտչական
 ձեվերը, նա կարող է արդեն թարգմանել: Նա ոչ տողետող է
 թարգմանում, փոչվում է ստրկական թարգմանիչ:

Հովհաննիսյանն իր այս թեորիան, փոքր պաշտպանել է
 իր քննադատական հոսովածների մեջ, բազմական հշտությունը
 կիրառում է իր թարգմանությունների մեջ: Այսինքն նա փոչ միայն
 խոսում և քարոզում է, այլ և իր գրական աշխատությունների
 մեջ այդ թեորիաներն ոգտագործում է: Որինակ, մենք տեսանք
 թե «Անցրագետ»-ի մեջ այդ լեզական գեղջուկի լեզուն, փոքր,
 փոքրան հարապատ է հայ գեղջուկի համար: Մենք կարող
 ենք սրա նկատմամբ ասել, փոքր նա կարողացել է հաջող կեր-
 պով տեղայնացնել:

Նա իր թարգմանությունների մեջ պահպանում է հեղի-
 նակի ստիլը և ամբողջ իմաստը, նրա իդեոլոգիական փողմը
 հարապատորեն: Բայց դրա հետ միասին նա ոտար բովանդա-
 կությանը տալիս է ազգային ձև:

Հովհաննիսյանն իբրև թարգմանիչ խնկապես ոգտագործել է
 Պուշկինի տրադիցիաները, փոչ միայն Պուշկինին իբրև թարգմա-
 նիչ, այլ և փոխադրող-Պուշկինին: Պուշկինը փոքր փոխադրող
 շատ հարապատ է մնում այդ լեզվին, փոքր նա փոխ է առ-
 նում կամ նմանվում: Որինակ՝ «Քարե հյուրի» մեջ, յերբ
 իսպանական ժողովրդի մասին է խոսում, աշխատում է իսպա-
 նական ժողովրդի սովորություններին, Ֆուկլորին, Կուլտու-
 րային հարապատ մեա: Յերբ Պուրանից է փոխադրություն
 րային հարապատ մեա:

կատարում, աշխատում և արաքական կուլտուրային հարապատ
մնալ, կամ յերբ հաշկանչան սլափոնների մասին և գրու-
կամ փոխադրում, աշխատում և նույնպես հարապատ մնալ սլա-
փոնների կուլտուրային, նրա սովորություններին: Այս և պա-
հառ, վոր հրյուստվր ասում և, վոր Պուշկինը վոր միայն ռուս
գրող և և ռուսական գրականությանն և հարապատ, և և բոլոր
յերկրների ժողովուրդներին, վորոնց մասին նա խոսել և:

Եւսկ թարգմանիչը այս կերպարանափոխութեան առանձ-
նահատկութիւնը պետք և ունենա, չկորցնելով իր ինքնութիւն-
թիւնը: Պուշկինը յերբ կերպարանափոխվում և, իր թարգ-
մանութիւնների մեջ, այնուամենայնիվ նա մնում և՛ ռուս,
մնում և վորպես Պուշկին և միաժամանակ կարողանում և
լինել միջազգային Պուշկին: Նա միութեան ~~...~~ ժողո-
վրդների համար նույնքան հարապատ և, վորքան ռուս ժողովրդի
համար. վորովհետեւ նա կարողանում և և կերպարանափոխվել,
և մնալ ինքնութիւնը:

Պետք և խոսել հատկապես Հովհաննիսյանի մի թարգ-
մանչական գործի մասին, վոր սկսել և, բայց չի աւարտել.
դա Հովհաննիսյանի «Իշխաններն» և: Հովհաննիսյանը պիտի Գու-
նարեն լեզուն, նա կարգապէս և հունաւոր գրականութեան
պատմութեան դասեր: Հույն կուլտուրային լայն նախորդ և,
նա ուսումնասիրել էր Հովհաննիսյան այս աշխատութիւնը:

Սակայն այդ աշխատանքը նա չաւարտեց: Այստեղ շատ
կարեւոր և նրա կենսագրութեան մի հանգամանքը նկատի
ունենալ. դա այն և, վոր Հովհաննիսյանը շարունակաբար նյութ
թական նեղութեան մեջ և յեղել: Նրա համար ծանր և եղել

և, լազնանդամ ընտանիքը կերակրելը. այս ընտանիքի հոգսը
միշտ նրան նեղել և. այդ մասին նա գրում և իր նամակ-
ներում իր մտերիմ ընկերներին, վոր «Յերեթաններս հայ
են ուղում, վոր գրականութիւնն ինձ համար միշտ էլ յեղել
և յերկրորդական պլանի վրա»:

Յեկ ահա այնպիսի մի լուրջ գործ, ինչպիսին և
«Իշխաններն» թարգմանութիւնը՝ նրանից պահանջում էր
նյութական ապահովութիւն: Այս առթիվ նա մի քանի
անգամ պահանջ և դրել կովկասի հայոց Հրատարակչա-
կան ընկերութեան վարչութեան առաջ, վորպեսզի յերկու-
յերեք տարի իրեն նյութապես ապահովեն այս աշխա-
տանքը կատարելու համար: Պետք և ասել, վոր նրա
պահանջն էր տարեկան 3000 ռուբլի՝ այսինքն ընդա-
մենը 3 տարեկան համար 9.000 ռուբլի, վորպեսզի կարո-
ղանա իր աշխատանքը թողնել և այս մեծ գործով
զբաղվել:

Այդպիսի հնարավորութիւններ տալու դեպքում մի-
այն հնարավորութիւն կունենար աշխատելու, բայց
վոր վրէ նրան այդ հնարավորութիւնը չտվեց, իսկ այդ
ժամանակ նա Եղջմիածնի սիմոնում ատենադպիր էր և
հնարավորութիւն չուներ աշխատանքից հեռու, յերբ
հոգնած վերադառնում էր տուն, այդպիսի լուրջ գործ
կատարելու: Իր նամակներից մեկում յերեկում և, վոր
նա դժգոհ և յեղել եղջմիածնի միջազգային, նա հեշտու-
մնամբ չէր կատարում այդ աշխատանքները:
Հովհաննիսյանն այն ժամանակ պարզ և պարզ

դնում եր գրողի համար նպատակաւոր պայմաններ ստեղծելու խնդիրը: Մի խնդիր, վորը լուծվեց միայն Խորհրդային եղխանության որոշ, և լուծվեց բովանդակաւոր կերպով: 1908 թ. հրատարակվեց նրա յերկերի ժողովածուն, նա ասում է « Այսօր ել /1910թ/ պատրաստ եմ յերկու տարի առաջ ապագրված փոփոխություններիս ժողովածուն բախակալներին փթերով ծախելու »:

Աւրիշ խոսքով նա դժգոհ է, վոր ինքը հնարավորություն չունի իր ժողովածուներն սպառելու և մյուս կողմից վոր այդ հանգամանքը թույլ չի տալիս նրան գրականութեամբ զբաղվելու: Այսինքն դնում է այն խնդիրը, ինչ վոր Մուրացյանն է գրել՝ ասելով, վոր հաշվապահ լինելով և հաշվապահական գրքեր լցնելով՝ հայ գրականության հարստացմանը հարկաձել է:

Հովհաննիսյանը յեզս իր կյանքի վորոշ մասն աւել է կապրել եղմիածնի սինոդի համար գրաբար արձանագրություններ կազմելով: Յերթ նրան ապահովելին՝ նա կարող եր ինքնուրույն, ինչպես և թարգմանական մի շարք աշխատություններ տալ: Նրա ունեցած թարգմանական ունակությունները բոլորիս ել հայտնի յեն: Նա կարող եր վոչ միայն Հոմերոսը թարգմանել, այլև հունական կլասիկ գրականության հեղինակներից շատ շատերին, վորոնց նա լավ գիտեր, ինչպես որինակ՝ քանաւորեղծ Սաֆոյի գործերը, վորը նա սկսել եր թարգմանել բայց նորից չի աւարտել:

VI

Վերջին խնդիրը, վորը պետք է շոշափենք, սա նրա կրած և թողած ապրելություններն են: Մենք տեսնք, վոր Հովհաննիսյանն սկսել է գրել շատ շուտ, 14-15 տարեկան հասակից: Բնական է, վոր նա այդքան շուտ գրել սովորելով, պետք է աւելներ վորոշ ուսումնառության /սյոճո/ շրջան: Ինչ է նշանակում գրական ուսումնառություն: Սա նշանակում է, վոր հեղինակը նախ քան իր սեփական ինքնուրույն ստեղծագործությունները տալը, սովորում է նշանավոր հեղինակներից:

Սա շատ հասկանալի և բնական յերեվույթ է: Նախ քան սեփական ստեղծագործություններ տալը պետք է աշակերտել, փոխ առնել: Ուսուցիչ լինելուց առաջ՝ պետք է աշակերտել:

Բայց պետք է ասենք, վոր Հովհաննիսյանը սովորելու հետ միասին, ապրելությունների տակ լինելու հետ միաժամանակ շատ ինքնուրույն հեղինակ է յեղել: Նա իր փոխ առածը յուրացրել է այնպես, վոր այդ ոտար փոխառությունը զույգ տալն այսօր դժվար է լինում. այսինքն նա փոխ առնելով՝ դառնում է ինքնուրույն հեղինակ:

Այստեղից հարց է առաջ գալիս, յերթ վերջնելով յուրացնում է, ինքնուրույն է դարձնում, ապա ել ինչ կարիք կա նրա կրած ապրելություններն ուսումնասիրել և այդ մասին խոսել:

Գրական քննադատության մեջ կա տեսակետ,

Վոր միտում է գրական ազդեցության յերեւոյթը: Ասող-
ներ են յեղել, Վոր մի հեղինակի ազդեցութիւնն մշտնա-
վրա շատ անհնարին է: Ասում են յերկու հեղինակ-
ների նմանության դեպքում, նրանց միջազգայրերն են
նման: Յեւ վերջապէս յերեւ մի հեղինակ այն կամ այն
հեղինակների ազդեցության տակ տալիս է իր ինքնու-
րոյն ստեղծագործութիւնը, ինչպէս կարելի չէ այդ
ազդեցության մասին խոսել:

Բայց այս տեսակեալ սխալ է, վորովհետեւ նույն-
իսկ իրենք հեղինակներն իրենց հիշողութիւններին
և նամակների մեջ խոստովանում են իրենց նկատ-
մամբ, այս կամ այն հեղինակի քաղերար ազդեցության
մասին:

Հեղինակների այս խոստովանութիւնը մեզ համար
նշանակութիւն ունի: Հայ հեղինակների կրած ազդեցու-
թյան մասին Յուրի Ա. Եսիլովսկին հրատարակել է մի
ամբողջ գիրք « Խուս գրականության ազդեցութիւնը
հայ գրողների վրա » վերնագրով: Այս գրքի մեջ նա
տվել է Հովհաննիսյանի և մյուս նշանավոր հայ հեղի-
նակների խոստովանութիւնները:

Հովհաննիսյանն իր նամակի մեջ, գրված Յուրի
Ա. Եսիլովսկուն, խոստովանում է թե ինչպէս իր վրա
ազդել է ուսն գրականութեանը:

Խոստովանում են նաև այնպիսի հեղինակներ,
ինչպիսիք են Գ. Սուսիկյանը, Զ. Աղայանը, Նար. Կ. Ը.,
Ե. Իրվանչադեն: Նշանավոր գրող Գյոթեն խոստովա-

նում է գրական ազդեցության յերեւոյթը: Գյոթեն
հայտնում է թե՛ ինքը սովորել է թե՛ կյանքից և թե՛
գրքերից: Գրական ազդեցության յերեւոյթը հիշատա-
կել է նաև Վոլտերը: Նա ասում է « Ամեն մեկը իր
ոգտիւր վառելու համար, կրակը վերցնում է այստեղից
կամ՝ այնտեղից »:

Այժմ գալով Հովհաննիսյանի ուսուցչի խնդրին,
պետք է ասենք, Վոր անպայման առաջին տեղը պատ-
կանում է Սմբատ Ծահապիկին: Սմբատ Ծահապիկը
յեղել է Հովհաննիսյանի դպրոցական ուսուցիչը:

Հովհաննիսյանը սիրել է Սմբատ Ծահապիկին
և նրան շնորհել է վոտանաւորներ: Առաջին հերթին
Հովհաննիսյանին գրաւել է Ծահապիկի մաքուր հայերեն
լեզուն: Մինչև իր կյանքի վերջն էլ Հովհաննիսյանն
ան համուժմանն էր, Վոր 60-ական թվականների հայ
հեղինակների մեջ ամենից լավ լեզու ուներ Սմբատ
Ծահապիկը. և նա գտնում էր, Վոր այդ լեզուն է,
Վոր մենք գործ ենք անում այսօր:

Այս կարծիքի սխալը կայանում է նրանում, Վոր
նա այսպիսով թերագնահատել է Միքայել Նալբանդյա-
նի նշանակութիւնը և բնորոշ է այն տեսակետից, Վոր
նա իրեն շատ կապված է համարում Ծահապիկի հետ:

Առաջին անգամ ասում է՝ « Յես նրա բերա-
նից լսեցի հայ բարբառը »: Բայց մայրենի լեզուից Հով-
հաննիսյանին գրաւել է նաև Ծահապիկի ստեղծագործու-
թիւնների մի այլ բաժինը. սա նրա այն յերգերն են,

վորոնք կարող են արտահայտու՞մ դեպի հայրենիքը:

Շահապիլը շատ ուժեղ կերպով յերգել է Արարատ-
յան դաշտի բնությունը, յերգել է հայրենի Աշտարակ
գյուղը. վերջապես յերգել է Կովկասյան տարերի բնու-
թյունը: Այս բոլոր յերգերի մեջ Շահապիլը բազմա-
նազան տաղանք է ցուցաբերել: Յեզ պետք է ասենք,
վոր Հովհաննիսյանն իր ուսուցչի յերգերի մեջ բա-
վականազանք արժեք է գտնում՝ սրանց նմանվելու
համար: Հովհաննիսյանի « Իմ հայրենիքը տեսել ես,
ասա » պետք է ասել, վոր այս վոտանափորը մի
շարք կետերի մեջ Շահապիլական բնույթ ունի:

Ի հարկե, Հովհաննիսյանին խորթ եր Շահապիլ
քնարի վորոշ տենդենցները: Նա Շահապիլին համարում
է լուսավորության գործիչ: Նրա յերգերի այս կողմն
եր նա դրվատում: Իսկ ձևի, մաքուր լեզվի, վոտա-
նափորի յերաճշտության տեսակետից Հովհաննիսյանի
քնարի մեջ մի շարք հատկություններ կան, վոր
ուղղակի կարելի չէ ասել, թե Շահապիլից է վերցրել:

Շահապիլից հետո Հովհաննիսյանին կարելի չէ
կապել և Գամառ-Փարիպայի հետ: Բայց պետք է
ասենք, վոր բուրժուական քննադատները շատ ավելի
շեշտակի յեն դնում այս խնդիրը և աշխատում են
ցույց տալ, վոր Հովհաննիսյանը Գամառ-Փարիպայի
հարապետ աշակերտ է: Կարծում ենք, վոր Հովհան-
նիսյանի և Գամառ-Փարիպայի միջև մի քանի
նմանություններ կան և դժվար է այս նմանությունն

ները միտել: Որինակ, « Տղամուտը և « Արարատ »
այս յերկու բանաստեղծությունների մեջ նման շատ
գծեր կան, բայց ի հարկե սա վեպական չի, վորով-
հետև յերկուսի գեղարվեստական հասարակական
դեմքը բոլոր կետերում չեն համընկնում:

Հովհաննիսյանը բանաստեղծություն է նվիրել
Նաև Գամառ-Փարիպային և պետք է ասենք, վոր
ինչպես ինչպես Շահապիլին, ա՛նպես էլ Գամառ-Փա-
րիպային Հովհաննիսյանը բացատրում է իր տե-
սանկյունով, կամ նրա ստեղծագործությունների այն
մոմենտներն է գովաբանում, վորն իրեն համար հա-
մակրելի յեն և աշխարհը է ա՛նում մյուս փաստե-
րը: Որինակ, նա Գամառ-Փարիպային հարգում է,
բայց նրա ագրեսիվ-մարտական նաչիոնալիզմը՝ չի
ընդունում: Նրան էլ լուսավորության գործիչ է հա-
մարում, և նրան առաջարկում է յերգել ազնիվ յեր-
գեր: Դարչ է, վոր նա Գամառ-Փարիպային բացատր-
ում է իր ըմբռնումով: Նրան ազատում է կամ զե-
կոքացնում, շովինիստական, նաչիոնալիստական
յերգերից:

Յերկու գեղի նախնիներից՝ Գամառ-Փարիպայից
և Շահապիլից Հովհաննիսյանի տարբերությունն
այն է, վոր նա ժողովրդական յերգիչ է: Բանա-
ները, ժողովրդական բանահյուսությունը, շատ մեծ
շափով հզապործել է և իր մի շարք յերգերը այն-
պես է գրել, վոր ժողովուրդը այս յերգերը հա-

մարում է իր սեփականը: Յեզ նույնիսկ Շահապիւր
նրա ժողովրդական քնարը չէր հասկանում, փոշ
միայն չէր հասկանում այլ հակադրում է այս քնարին:

Այսպես որինակ՝ մենք տեղեկութիւն ունենք
փոր Շահապիւր Հովհաննիսյանի «Աղուղ» բանաս-
տեղծութեան ձեռագիրը կարդալուց հետո ասել է
«Գոռհիկ բան է»: Այն «Աղուղ» փոր մեր գրակա-
նութեան լավագոյն կտորներից մեկն է, Շահապիւր
համարում է գոռհիկ բան:

Ուրեմն Շահապիւր չի հասկացել Հովհաննիսյա-
նի քնարի ժողովրդայնութիւնը, այսինքն այն, ինչ փոր
մեզ համար Հովհաննիսյանի մոտ ամենաթանկագինն է:
ուրեմն այս ժողովրդայնութիւնը Շահապիւրի համար
համար յեղել է անարժեք:

Այս յերկու բանաստեղծներից բացի Հովհաննիս-
յանի գործերի մեջ կապ է պահպանում և միջնադար-
յան բանաստեղծների հետ: Հովհաննիսյանի առա-
ջի քննադատները շատ ճիշտ կերպով նկատել, և
Բրյուսովն էլ այս բանը շեշտել է, փոր Հովհաննիս-
յանի ստեղծագործութիւնների մեջ համարձակ վե-
րաբերմունք կա դեպի կիճը յեզ սրանով նա նման-
վում է միջնադարյան յերգիչներին:

Հովհաննիսյանը յերգում է սիրուհու մարմնա-
կան առանձնահատկութիւնները: Նրա մաշերով կա-
վելը իր համար անմահութիւն է համարում: Իս
համարձակ շարիւնները մենք տեսնում ենք նաև միջ-

նադարյան յերգիչների մոտ, դարաշրջանի պայմանները
նկատի առնելով: Շատերի մոտ կարելի չէ տեսնել
փորոշ հեգնական վերաբերմունք դեպի քրիստոնեական
հազատը, կամ ավելի շուտ առկա չի միտք կաշկան-
դող միտքիցիւմը: Այսպես որինակ բանաստեղծներից
մեկը իր սիրուհուն անվանում է «յազ փարատող
խաշ»:

Բացի միջնադարյան յերգիչներից, պետք է ասենք,
փոր Հովհաննիսյանն էլ խոստովանվել է Յուրի Վեսե-
լովսկուն գրած նամակի մեջ, թե ինքն սկսելու արդ
վել է Բայրոնից և Հայնեից կամ ավելի ճիշտ նրանց
հարեւ է: հետո շատ տարվել և սիրել Պուշկինին:

Յեզ իսկապես իր սիրո յերգերի մեջ սկսնակ
բանաստեղծ Հովհաննիսյանն այս խոշոր բանաս-
տեղծներին հաշվի չէ առել և նրանցից սովորել է:

Պետք է Պուշկինի հետ միասին հիշատակել
Նաև Լեռմոնովին և Նադսոնին:

Այսպիսով մենք տեսնում ենք, փոր ինքը Հով-
հաննիսյանը չի միտել ապրեցութեան փաստը: Մենք
տեսնում ենք, փոր հեռու իր խոստովանութեամբ մի
արք հեղինակների աշուներ է հիշատակում, բայց
վերջ ի վերջո հեղինակն իր բոլոր կարգացած հեղինակ-
ների ապրեցութեան տակ լինել չի կարող: Նա աշակերտ
է մնացել Պուշկինին: Յեզ իսկապես Պուշկինի ստեղ-
ծագործութիւնների, նրա թարգմանչական տաղանդի
և Հովհաննիսյանի թարգմանչական ու ստեղծագործա-

կան տաղանդի մեջ նմանության գծեր շատ կան: Յեւ
որեւմէն գրական ազդեցությունն ուսումնասիրելով՝ մեզ
համար պարզվում է հեղինակի տաղանդի չափը, վո-
րակը և նրա ստեղծագործական լաբարատորիայի հի-
նարապորտությունները: Այսպես որոշակի ինչով է նա
կապված Հայնեյի Սարկազմի և Բայրենի «Համաշխար-
հային վշտի» հետ: Նրա ստեղծագործության մեջ չկա
Հայնեյի Սարկազմը և Բայրենի «Համաշխարհային
վշտը» (Weltschmerz): Ուրեմն և պարզ է, վոր նա
իր կարգապահ հեղինակներին չի ստրկանում, ամեն
մեկից վերցնում է այն, ինչ վոր հարապատ է իր
ստեղծագործությանը, իր տաղանդին: Այսպես լինելով՝
նա մնացել է մի բավականաչափ աշխի ընկնող գեղար-
վեստական դաստիարակ, վորի ստեղծագործությունները
յերկար ժամանակ մնացել են դասագրքերի մեջ, լե-
զու են սովորեցրել և վորոշ գաղափարներ տարա-
ծել: Հենց որինակ Հովհաննիսյանի այն կարծիքը,
վոր նա ավելի շատ խոշոր արժեք է տալիս ժողո-
վրդական բանաստեղծությանը՝ ֆոկլորին վերջի
վերջո պույց է տալիս, վոր Հովհաննիսյանը շատ
ավելի սովորել է մեր ժողովրդական բանաստեղծու-
թյուններից, անգիր բանահյուսություններից, քան
այս կամ արժ հեղինակից:

Գալով այն խնդրին, թե նա ինչ ազդեցություն
է թողել մեր գրականության վրա, պետք է ասենք՝
ինչպես վոր Հովհաննիսյանը Նահապետի դարպասական առաջ

յակերուն է յեղել, այնպես էլ Ավետիք Խաչակյանը
յեղել է Հովհաննես Հովհաննիսյանի դարպասական առա-
կերտը: Յեւ ինչպես վոր Հովհաննիսյանն է յերախտա-
գիտությանը հիշում իր ուսուցչին, այնպես էլ Ավետիք
Խաչակյանն է հիշում իր կապը Հովհաննես Հովհան-
իսյանի հետ, և խոստովանվում է նրա բարերար ազ-
դեցությունը իր աշխատությունների վրա: Հովհաննես
Հովհաննիսյանի մոտ Ավետիք Խաչակյանին ամենից
առաջ դուր է գալիս Հովհաննիսյանի ժողովրդայնությու-
նը, նրա այն կարծիքը, վոր մեր բանաստեղծությունը
պետք է քնվի ժողովրդի բառաբանից:

Հովհաննիսյանի վերաբերմունքը դեպի բառբանի
ոգտագործումը՝ իր գրական շտեմարանը հարստացնե-
լու համար, այս էլ նշանակություն ունի Խաչակյանի
Պաճար, վորն այնպես ուղադրությանը դիմում է մեր
բառբաններին: Վո՛չ միայն վոտանավորների մեջ, այլ
և արձակ գրվածքների մեջ, ինչպես որինակ «Քաղա-
վարոյում»:

Հետո սիրո յերգերի մեջ էլ Հովհաննիսյանից սո-
վորել է: Ինչպե՛ս այս բոլորով հանդերձ պետք է ասել,
վոր Խաչակյանը մի որիգինալ բանաստեղծ է և այս
ֆոորով՝ հանդերձ նա՝ Պաճարում է մեր գրականու-
նը մեջ շատ ինքնուրույն հեղինակներից մեկը:

Պետք է ասել, վոր Ծառուբյանը ևս իր գրական
դորձունեության սկզբնական շրջանում վորոշ չափով
աշխի առաջ է ունեցել Հովհաննիսյանի լեզուն, և նրա

տաղաչափական արվեստի բոլոր նորություններն իր-
տազործել է։ Տաղաչափական արվեստի այս վա Կենտ
Ծառույանի համար ծառայել է իբրև ուսումնասիրու-
թյան աղբյուր։ Էտագայում այս բոլորից բացի, Ծա-
ռույանը հաշվի չէ առել նաև նրա բանաստեղծու-
թյունները՝ սիրո, ժողովրդական և պատմական կյանքի
վերաբերյալ թեմաներով։

ԳԻՆԸ 2 ՌՈՒՔԼԻ 20 ԿՈՊԵԿ

11 A P M.
5-26a

2

248 1
801 1

5-262